Bērnu aizsardzības centrs

ANALĪTISKS PĀRSKATS PAR ATKĀRTOTU AIZGĀDĪBAS TIESĪBU PĀRTRAUKŠANU 2025. GADĀ

Rīga, 2026

Informācija par dokumenta precizējumiem

2026. gada 12. oktobrī analītiskajā pārskatā veikti redakcionāli, metodoloģiski un skaidrojoši precizējumi, kas vērsti uz dokumenta pārskatāmības, metodoloģiskā pamatojuma un atsevišķu konstatējumu interpretācijas precizēšanu. Veiktie precizējumi nemaina 2026. gada februārī publicētajā pārskata analīzē izmantoto datu apjomu, statistikas datus un secinājumus.

Satura rādītājs

Par atkārtotu aizgādības tiesību pārtraukšanu un bērna labāko interešu nodrošināšanu 3

Vispārējā situācija 6

Bērnu aizsardzības centra apkopotie statistikas dati par atkārtotiem aizgādības tiesību pārtraukšanas gadījumiem tam pašam bērnam 6

Par sociālā dienesta sniegtās informācijas nozīmi 14

Par bāriņtiesas darbību nodrošinot bērna tiesības brīvi paust savu viedokli 25

Secinājumi 32

Par atkārtotu aizgādības tiesību pārtraukšanu un bērna labāko interešu nodrošināšanu

No 2023. gada 1. janvāra bāriņtiesām noteikts pienākums informēt Bērnu aizsardzības centru (turpmāk – Centrs), ja ir atkārtoti pieņemts lēmums par aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākam, kuram jau iepriekš pārtrauktas tā paša bērna aizgādības tiesības, saskaņā ar Bāriņtiesu likuma 17. panta 5^1. punktā noteikto. Šos datus apstrādā Metodiskās vadības un analītikas departamenta Analītikas nodaļa un ik gadu tos analizē un gatavo analītisku pārskatu.

Svarīgi, ka 2021. gada 16. jūnija likuma "Grozījumi Bāriņtiesu likumā" anotācijā noteikts, ka ziņošanas pienākums Centram par atkārtotu aizgādības tiesību pārtraukšanu tam pašam vecākam par to pašu bērnu, nepieciešams, lai sistēmiski analizētu, vai minētās situācijas neliecina par problemātiku jeb nepietiekamu atbildīgo institūciju darbību vai, iespējams, nepietiekamu sociālā dienesta nodrošināto atbalstu. Likumdevējs norādījis, ka šādām situācijām nepieciešama īpaši pastiprināta uzraudzība, izvērtējot apstākļus, kāpēc atkārtoti bijis nepieciešams lemt par aizgādības tiesību pārtraukšanu konkrētajā gadījumā.

Centra ieskatā analītisks pārskats ir strukturēts informācijas apkopojums, kurā ne tikai sistematizēti un apkopoti dati, bet arī veikta to analīze, vērtētas kopsakarības, identificēti būtiski apstākļi, sniegti secinājumi un, ja nepieciešams, izvirzīti problēmjautājumi turpmākai izvērtēšanai.

Šis pārskats ir balstīts dokumentu analīzē. Šā pārskata izpratnē ar dokumentiem saprotami Centra rīcībā esošie pirmavoti – bāriņtiesu lēmumi par aizgādības tiesību pārtraukšanu un atjaunošanu, kā arī sociālo dienestu atzinumi. Dokumentu un datu avotu raksturojums, tostarp dokumenta veids, analīzes periods, datu avoti, analīzes vienība un datu veids, ir norādīts metadatu aprakstā, kas pievienots pārskatam kā atsevišķs pielikums.

Būtiski uzsvērt, ka pārskatā ietvertie secinājumi izdarīti, vērtējot Centra rīcībā esošajos dokumentos atspoguļoto informāciju. Analīzē iekļauti 48 bāriņtiesu lēmumi un 36 sociālo dienestu atzinumi[1]. Sociālo dienestu atzinumu skaits ir mazāks, jo pārējos gadījumos sociālais dienests viedokli sniedzis bāriņtiesas sēdes laikā vai bāriņtiesā sniegta informācija, ka vecāks ar sociālo dienestu nesadarbojas, tādēļ tā rīcībā nav informācijas atzinuma sniegšanai.

Vienlaikus jāņem vērā, ka dokumentu analīze neļauj pilnībā izvērtēt faktiskās sadarbības norisi, institūciju ikdienas darbu, iesaistīto speciālistu savstarpējo komunikāciju vai izdarīt

[1] Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums 12.panta otrās daļas (2^4) punkts;

secinājumus par tiešām cēloņsakarībām ārpus dokumentos atspoguļotās informācijas, kas arī nav pārskata analīzes mērķis.

Kopumā trīs gadu periodā iegūtā informācija iezīmē līdzīgu situāciju un kopējus secinājumus:

- Atkārtotas aizgādības tiesību pārtraukšanas galvenais iemesls bija vecāku atkarību izraisošu vielu lietošana, kas bieži vien saistīta ar vardarbību un bērna pamešanu novārtā;
- Vecāku motivācijas trūkums ilgstošai situācijas stabilizēšanai, sadarbībā ar sociālo dienestu risinot atkarības ārstēšanas jautājumus un pilnveidojot bērna aprūpes un audzināšanas prasmes;
- Nepietiekama bērna vajadzību apzināšana un atbilstoši pakalpojumu piesaiste;
- Nepieciešamība turpināt ģimenes sadarbību ar institūcijām pēc bērna aizgādības tiesību atjaunošanas.

Vairāku gadu datu ieguves un analīzes rezultātā, Centrs ir konstatējis divus būtiskus procesa posmus, kuru nepienācīga vai neatbilstoša izpilde var atstāt būtisku ietekmi uz lēmuma par bērna aizgādības tiesību pārtraukšanu vai atjaunošanu izvērtējumu un pamatojumu, kā arī uz bērna labāko interešu ievērošanu praksē.

Tādēļ 2025. gada analītiskajā pārskatā uzmanība tiek vērsta uz diviem aspektiem:

1) sociālā dienesta darbību, sniedzot bāriņtiesai atzinumu[2] un informāciju par bērna un ģimenes situāciju (turpmāk – atzinums).

2) bāriņtiesas darbību, noskaidrojot un izvērtējot bērna viedokli izskatāmajā jautājumā.

Analītiskā izvērtējuma mērķis ir parādīt saistību starp šo divu procesa posmu īstenošanu un bērna labāko interešu izvērtēšanu, kā arī to nozīmi bērna situācijas ilgtspējīga risinājuma kontekstā.

ANO bērnu tiesību konvencijas (turpmāk – Konvencija) 3. panta 1. punkts paredz, ka bērna intereses jāņem vērā visās darbībās, kas attiecas uz viņu. Jēdziens "visās darbībās" nozīmē, ka šis princips attiecas ne tikai uz oficiāliem lēmumiem, bet arī uz jebkādu rīcību, uzvedību, pakalpojumiem, procedūrām vai citiem pasākumiem, kas var ietekmēt bērnu[3]. Tas nozīmē, ka ikvienai personai vai institūcijai, pieņemot lēmumus vai veicot darbības, kuras var skart bērna dzīvi un labklājību, ir pienākums izvērtēt, kas konkrētajā situācijā atbilst bērna vislabākajām interesēm. Turklāt Konvencija uzsver, ka arī bezdarbība var tikt uzskatīta par "darbību" – ja, piemēram, bērnu tiesību aizsardzībā iesaistītās iestādes, nerīkojas un neaizsargā bērnu pret nevērīgu vai ļaunprātīgu

[2] Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums 12.panta otrās daļas (2^4) punkts;
[3] Bērnu tiesību komitejas Vispārējs komentārs Nr.14 (2013) par bērnu tiesībām uz to, lai primārais apsvērums būtu viņu intereses 17. Punkts;

izturēšanos, tas nozīmē, ka ir pārkāpts pienākums nodrošināt bērna tiesību ievērošanu[4]. Tādējādi gan aktīva rīcība, gan arī rīcības trūkums ir jāvērtē bērna interešu kontekstā.

Bērnu vislabāko interešu princips paredz to, ka viena un tā paša lēmuma pieņemšana piecu dažādu bērnu gadījumā nozīmēs piecus atšķirīgus – konkrētajai situācijai atbilstošus lēmumus. Savukārt viena bērna gadījumā piecu dažādu speciālistu pieņemtajam lēmumiem un secinājumiem par to, kas ir konkrētā bērna vislabākajās interesēs, būtu jābūt vienādiem.[5]

Lēmumu pieņemšanā galvenais ir vispusīgi izvērtēt konkrētās situācijas apstākļus, vienmēr prioritizējot bērna labākās intereses. Bāriņtiesai un sociālajam dienestam jāstrādā ciešā sadarbībā, lai nodrošinātu bērnam drošību, stabilitāti un iespēju augt ģimeniskā vidē. Ja ģimene tiek šķirta, nesniedzot atbilstošu palīdzību, tas ir nesamērīgs tiesību uz ģimenes dzīvi ierobežojums.[6] Praksē tas nozīmē, ka abām institūcijām ir jānodrošina kopīgs situācijas monitoringā balstīts vērtējums, kas aptver gan bērna drošības riskus, gan vecāka funkcionēšanu ikdienā. Šajā kontekstā svarīgi atcerēties, ka **bērna labākās intereses var atšķirties no vecāku interesēm**, tādēļ katrs gadījums prasa rūpīgu un vispusīgu izvērtējumu, ņemot vērā gan bērna viedokli, gan faktiskos drošības un labklājības riskus. Īpaša vērība jāpievērš bērna emocionālās drošības saglabāšanai, saskarsmes atjaunošanai ar vecākiem un vecāku prasmju stiprināšanai bērna aprūpē, jo atkārtotas šķiršanas un nepietiekams atbalsts palielina traumatizāciju, pastiprina uzvedības problēmas un ilgtermiņā apdraud bērna emocionālo un sociālo attīstību. [7]

[4] Bērnu tiesību komitejas Vispārējs komentārs Nr.14 (2013) par bērnu tiesībām uz to, lai primārais apsvērums būtu viņu intereses 18. punkts;
[5] Sormunen, MA (red.) 2016.,The best interests of the child – A dialogue between theory and practice, Eiropas Padomes izdevniecība, 12. lpp.;
[6] Senāta Administratīvo lietu departamenta 2015. gada 17. aprīļa sprieduma lietā Nr. SKA-531/2015 (A420290114)
[7] Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zin. vadībā. 2011. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa; Cilvēka pamattiesības, Rīga: Latvijas Vēstnesis, 600. lpp.;

Vispārējā situācija

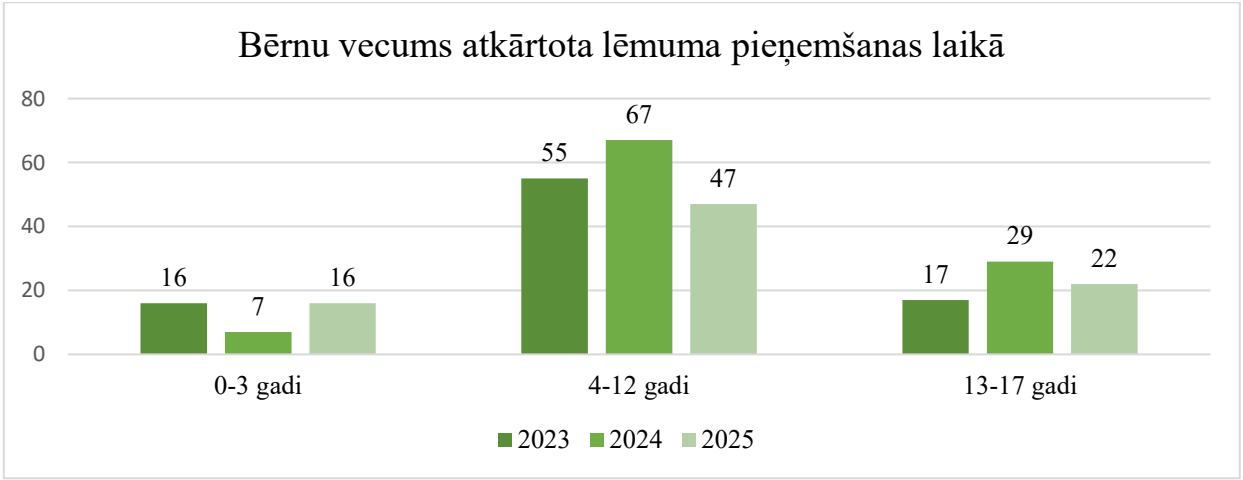
Bērnu aizsardzības centra apkopotie statistikas dati par atkārtotiem aizgādības tiesību pārtraukšanas gadījumiem tam pašam bērnam

2025. gadā bāriņtiesas pieņēmušas **48 lēmumus** par aizgādības tiesību pārtraukšanu, ar kuriem atkārtoti pārtrauktas **85** bērnu aizgādības tiesības. Trīs gadu periodā 2025. gadā ir mazākais bērnu skaits, kuru vecākiem atkārtoti pārtrauktas tā paša bērna aizgādības tiesības, par kuriem Centrs ir saņēmis informāciju (sk. 1. diagrammu).

1.diagramma

Dati liecina, ka visbiežāk no vecākiem atkārtoti tiek šķirti bērni 4–12 gadu vecumā, kas saskan ar vispārējo vecuma sadalījuma tendenci aizgādības tiesību pārtraukšanas lietās, ko atspoguļo bāriņtiesu ikgadējā oficiālā valsts statistika (sk. 2. diagrammu).

2. diagramma

Latvijas Republikas Senāta Administratīvo lietu departaments ir skaidrojis[8], ka , "*ja situācija no bērna tiesību viedokļa vēl nav kritiska, saskaņā ar Bāriņtiesu likuma 22.pantu bāriņtiesa uzsāk administratīvo lietu, lai pārbaudītu, vai vecākam ir pamats pārtraukt aizgādības tiesības. Tas ir, bāriņtiesa veic ģimenes visaptverošu izpēti, lai secinātu, vai nepastāv apstākļi aizgādības tiesību pārtraukšanai vecākiem, kā arī, ja tiek konstatēti bērna attīstībai nelabvēlīgi apstākļi, uzdod tos vecākiem novērst. Šis process rezultējas bāriņtiesas koleģiāla lēmuma pieņemšanā vai nu par aizgādības tiesību pārtraukšanu vai atteikšanos šīs tiesības pārtraukt. Savukārt, ja ir jau iestājušies nopietni draudi bērna dzīvībai vai veselībai, tad bāriņtiesai atbilstoši Bāriņtiesu likuma 23.pantam ir jārīkojas nekavējoties, pieņemot vienpersonisko lēmumu par aizgādības tiesību pārtraukšanu. Tiesu praksē ir nepārprotami norādīts nošķīrums šīm abām situācijām. Bāriņtiesu likuma 23.panta pirmās daļas 1.punktā ir paredzēta bāriņtiesas amatpersonu tūlītēja rīcība gadījumā, ja bērna dzīves apstākļu pārbaudē vai citādi atklājas, ka bērns atrodas veselībai vai dzīvībai bīstamos apstākļos, kā arī tad, ja bērna turpmākā atrašanās ģimenē var apdraudēt viņa veselību vai dzīvību*". Arī Valsts kontrole ir uzsvērusi, ka vienpersoniskam lēmumam par aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākiem un bērna šķiršanu no ģimenes būtu jābūt tikai izņēmuma gadījumā, kad vai nu ģimene iepriekš nav bijusi nedz sociālo dienestu, nedz bāriņtiesas redzeslokā, vai arī, ja tā ir bijusi, – ir notikusi būtiska apstākļu maiņa, kā rezultātā bērna turpmāka atrašanās ģimenē vairs nav pieļaujama.[9]

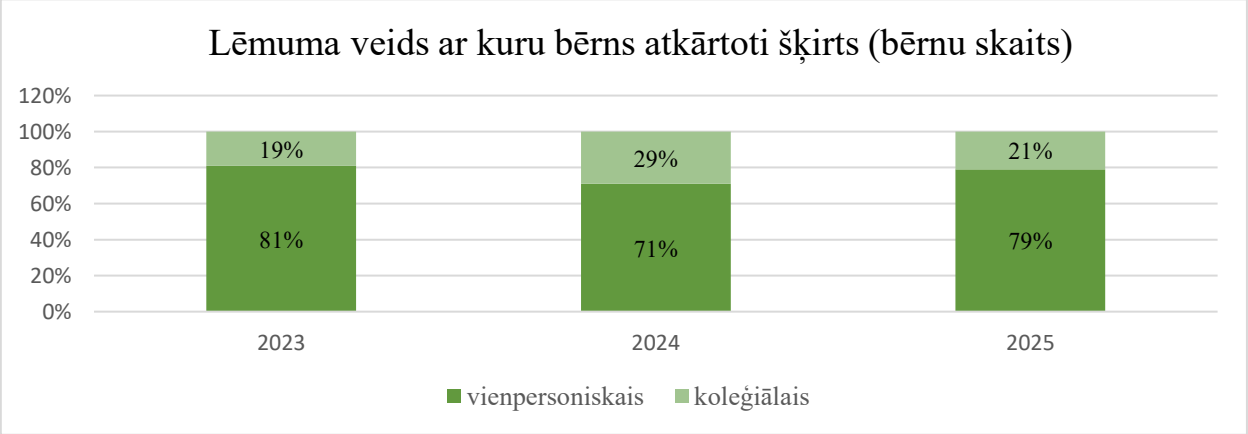
Analizētā atkārtoti pārtraukto aizgādības lietu informācija liecina, ka trīs gadu periodā, vairāk nekā 70% gadījumu (attiecīgi 2023. gadā – 80%; 2024. gadā 71%, 2025 gadā 79%), bāriņtiesas priekšsēdētājs vai bāriņtiesas loceklis vienpersoniski pieņēmis lēmumu par bērna aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākiem[10], kas nozīmē akūtu, bērna veselību un dzīvību apdraudošu situāciju ģimenē, kuras dēļ bērns nevar turpināt tajā uzturēties, tādēļ nepieciešama nekavējoša institūciju iejaukšanās, nogādājot bērnu drošos apstākļos (sk. 3. diagrammu).

Ņemot vērā, ka šī analītiskā pārskata tvērums ir par situācijām, kur vecākiem jau iepriekš bijušas pārtrauktas tā bērna aizgādības tiesības, kā arī to, ka vecāku spējas nodrošināt pienācīgu bērna aprūpi un audzināšanu, kā arī nepakļaut bērnu vardarbības riskam, ir bijušas īpaši pastiprināti izvērtētas, turklāt pēc aizgādības tiesību pārtraukšanas vecākam normatīvajā regulējumā ir noteikts pienākums sadarboties ar sociālo dienestu un citām institūcijām, lai sekmētu bērna atgriešanos

[8] 2026.gada 17.februāra SPRIEDUMS Lieta Nr. A420244723, SKA-133/2026; ECLI:LV:AT:2026:0217.A420244723.12.S;
[9] Valsts kontroles revīzija Atņemtā bērnība. Ikvienam bērnam ir tiesības uzaugt ģimenē.;
[10] Bāriņtiesu likuma 23. pants;

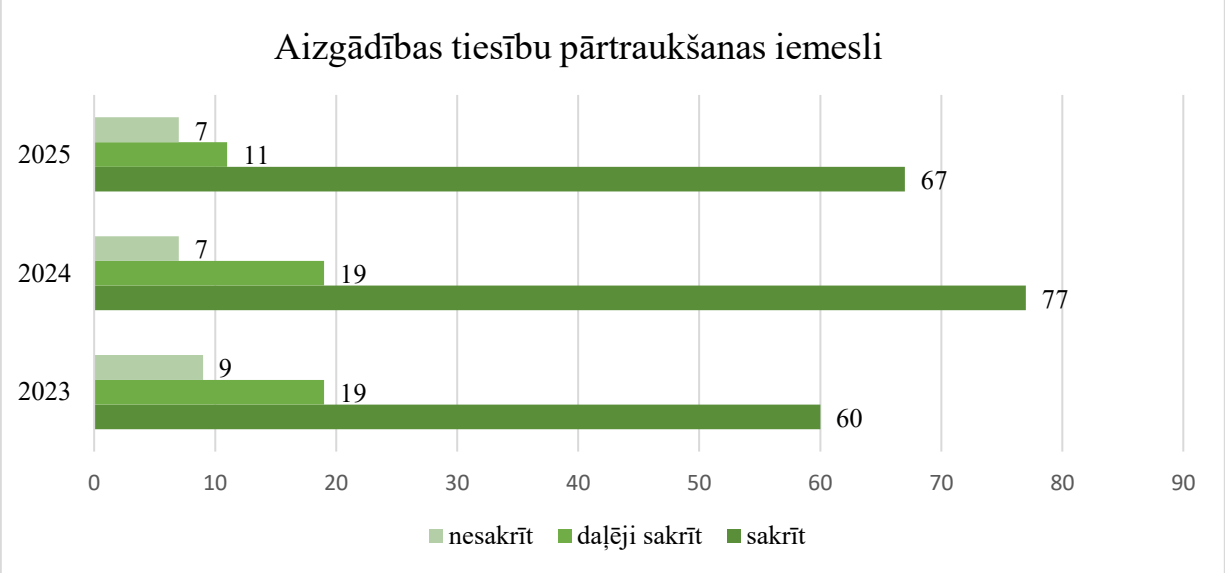
ģimenē, vienpersonisko lēmumu augstais īpatsvars norāda uz iespējamu sistēmisku problemātiku attiecībā uz bērnu aizsardzības sistēmas spēju šādās kritiski sarežģītās situācijās, kur ģimene nonākusi līdz galējai valsts iejaukšanās nepieciešamībai – proti, pārtraukt bērna vecākam aizgādības tiesības, nodrošināt stabilu un ilgtspējīgu, bērna labākajām interesēm atbilstošu, risinājumu. Tas norāda uz nepieciešamību padziļināti vērtēt iemeslus, kuru dēļ pēc aizgādības tiesību atjaunošanas atkārtoti rodas būtisks bērna apdraudējums. Būtiski analizēt ne tikai vecāka spēju novērst iepriekš konstatētos riskus, bet arī ģimenei nodrošinātā atbalsta atbilstību identificētajiem riskiem un vajadzībām, tā savlaicīgumu un pietiekamību, vecāka situācijas uzlabojumu noturību un aizgādības tiesību atjaunošanas pamatotību. Vienlaikus vērtējama institūciju sadarbība, informācijas aprite, risku novērtēšana, ģimenei sniegtais atbalsts un situācijas uzraudzība pēc bērna atgriešanās ģimenē.

Saprotams, ka var rasties atsevišķi gadījumi, tomēr statistiskais rādītājs, ka atkārtota tā paša bērna aizgādības tiesību pārtraukšana vairāk kā 70% gadījumu notiek ar vienpersonisku bāriņtiesas pārstāvja lēmuma pieņemšanu, izvirza vismaz divas padziļināti vērtējamas hipotēzes. Proti, iespējams, ka vecāku sadarbība līdz aizgādības tiesību atjaunošanai bijusi formāla un ārēja "*spiediena*" vadīta, savukārt pēc bērna atgriešanas ģimenē sadarbība ar sociālo dienestu ir tikusi pārtraukta un sociālais darbs ar ģimeni pēc bērna atgriešanās vecāka aizgādībā, netiek turpināts. Tāpat vienlaikus nav izslēdzams, ka bērna aizgādības tiesību atjaunošanas procesā nepietiekami kritiski un detalizēti izvērtēta vecāku spēja nodrošināt bērna aprūpi un audzināšanu, un lēmums par bērna pārtraukto aizgādības tiesību atjaunošanu, bijis pāragrs, bez ilgtermiņa ietekmes vērtējuma, rūpīgi sverot visus bērna labāko interešu aspektus.

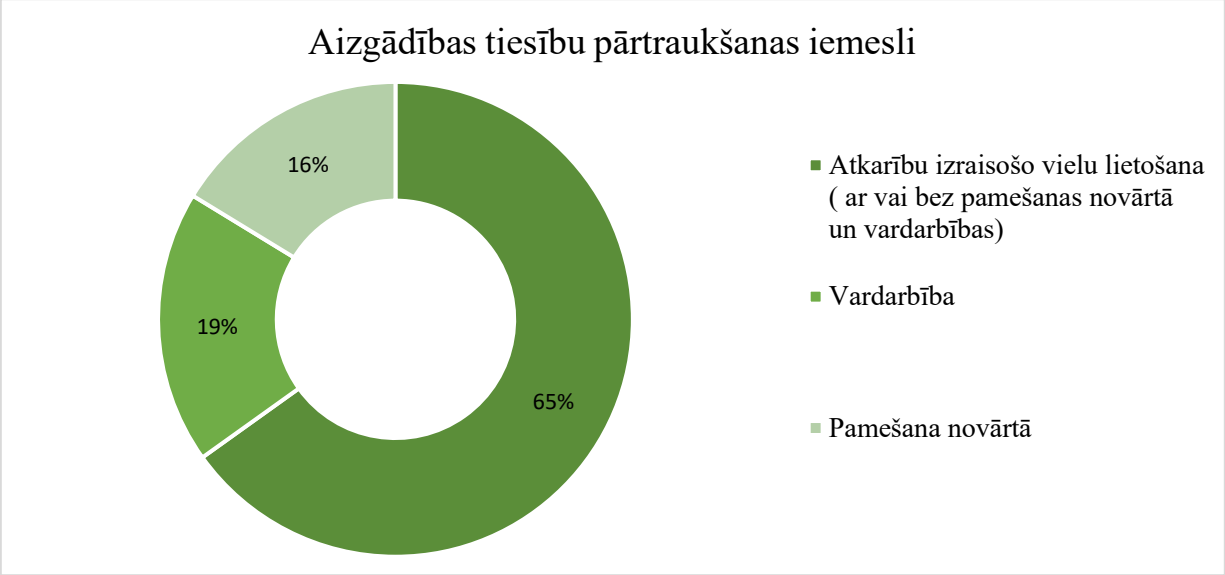
3. diagramma

Analizējot atkārtotas aizgādības tiesību pārtraukšanas gadījumus, secināms, ka katru gadu lielākajā daļā gadījumu lēmumu pamatojums atkārtojas: lēmumos norādītie iemesli aizgādības tiesību pārtraukšanai sakrīt vai daļēji sakrīt ar tiem, kas minēti iepriekšējos pārtraukšanas lēmumos. Tas var liecināt par to, ka jau pirmreizēji identificētie būtiskie riski nav bijuši pietiekami mazināti, vai pēc bērna atgriešanās ģimenē nav izdevies nodrošināt pietiekami noturīgas pozitīvas pārmaiņas. Šādos gadījumos būtu būtiski vērtēt vai **pēc bērna atgriešanās ģimenē ir ticis nodrošināts atbilstošs atbalsta pakalpojuma loks ģimenei**, lai vecāki, piemēram, turpinātu darbu pie atkarības ārstēšanas un citu problēmu risināšanas (sk. 4. diagrammu). Vienlaikus iespējami arī citi situācijas attīstību ietekmējoši faktori, tostarp jaunu krīzes apstākļu rašanās, atkarības recidīvs, izmaiņas ģimenes sociālajā situācijā vai citi apstākļi, kurus no analizētajiem dokumentiem nav iespējams pilnībā izvērtēt.

4. diagramma

Katru gadu galvenais iemesls atkārtotai bērna šķiršanai no ģimenes ir vecāku atkarību izraisošu vielu lietošana, kas bieži vien saistīta ar vardarbību un bērna pamešanu novārtā. 2025. gadā 65% gadījumos iemesls atkārtotai bērna šķiršanai bija vecāku atkarību izraisošo vielu lietošana ar vai bez pamešanas novārtā un vardarbība (sk. 5. diagrammu).

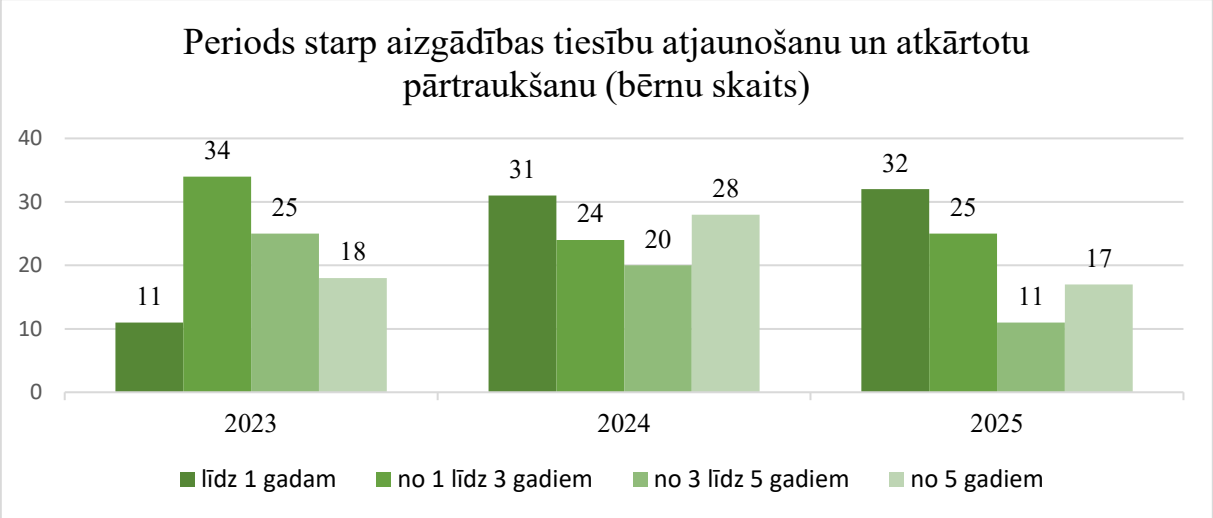
5. diagramma

Periodi starp bāriņtiesas pieņemto lēmumu par bērna aizgādības tiesību atjaunošanu vecākam un bērna aizgādības tiesību atkārtotu pārtraukšanu ir ļoti dažādi (sk. 6. diagrammu).

Laika intervāls starp aizgādības tiesību atjaunošanu un atkārtotu to pārtraukšanu pats par sevi neļauj izdarīt secinājumus par atkārtotas aizgādības tiesību pārtraukšanas cēloņiem. Tomēr atšķirīgais intervālu ilgums aktualizē nepieciešamību padziļināti vērtēt faktorus, kas dažādos periodos var būt saistīti ar ģimenes situācijas izmaiņām, tostarp ģimenei sniegto atbalstu, vecāku sadarbību, jaunu krīzes apstākļu rašanos un citus individuālās situācijas faktorus.

Īsāku intervālu – līdz vienam gadam – gadījumā būtu nozīmīgi vērtēt, vai ģimene ir bijusi pietiekami sagatavota bērna atgriešanai un vai sākotnēji identificētie riski ir tikuši pietiekami novērsti. Gadījumos, kad atkārtota aizgādības tiesību pārtraukšana notiek 1–3 gadu laikā, uzmanība būtu pievēršama tam, vai ģimenei sniegtais sociālais darbs un atbalsta pasākumi ir bijuši pietiekami ilgstoši un vai pēc aizgādības tiesību atjaunošanas ir nodrošināta atbilstoša pēcuzraudzība un atbalsts, kas palīdzētu ģimenei noturēt pozitīvās pārmaiņas. Savukārt 3–5 gadu vai ilgāku periodu gadījumā būtu vērtējams, vai ģimenes situāciju laika gaitā nav ietekmējušas jaunas krīzes, būtiskas izmaiņas dzīves apstākļos, atbalsta pieejamības izmaiņas vai citi individuāli apstākļi.

Līdz ar to var secināt, ka būtu padziļinātāk vērtējams gan tas, cik efektīva ir atbalsta sistēma vecākiem problēmu pārvarēšanai un atbalsta sniegšanas pasākumi bērnam uzreiz pēc bērna šķiršanas no ģimenes, ar mērķi veicināt iespēju bērnam atgriezties vecāku aizgādībā, gan tas, vai un kādi ir ģimenei pieejamie pakalpojumi pēc bērna aizgādības tiesību atjaunošanas, lai ģimene spētu stabili funkcionēt ilgtermiņā.

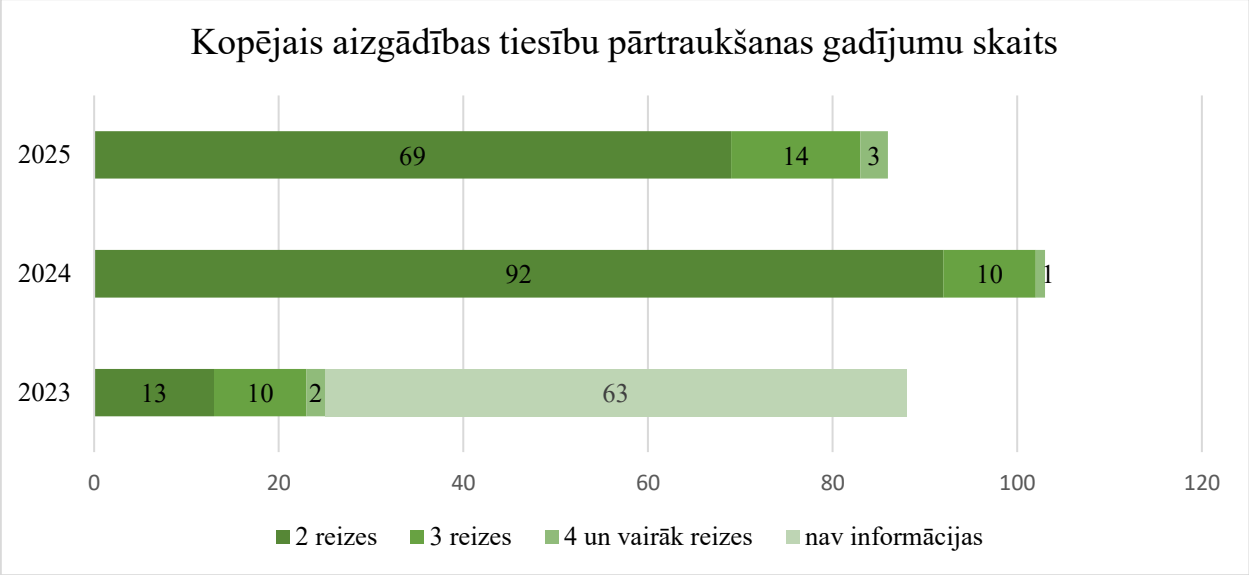

6. diagramma

No saņemtās informācijas secināms, ka atkārtoti bērna aizgādības tiesības vecākiem var tikt pārtrauktas vairākkārt. Lai gan lielākajam skaitam bērnu, t.i. 80%, 2025. gadā aizgādības tiesības vecākiem pārtrauktas otro reizi, 14 bērnu aizgādības tiesības vecākiem pārtrauktas jau trešo reizi un 3 bērna vecākiem pat ceturto reizi un vairāk (sk. 7. diagrammu). Situācijas, kurās vecākam vairākkārt tiek pārtrauktas tā paša bērna aizgādības tiesības, rada bažas, vai risku novērtēšana un bērna labāko interešu svēršana praksē tiek īstenota pietiekami kritiski un ar ilgtermiņa skatījumu.

Normatīvais regulējums paredz riska novērtēšanu gan lemjot par aizgādības tiesību pārtraukšanu, gan pirms pārtraukto aizgādības tiesību atjaunošanas[11], savukārt metodiskajos ieteikumos uzsvērts, ka vairāki riska novērtējumi salīdzinājumā ļauj vērtēt ģimenes situācijas dinamiku.[12] Analizētajos bāriņtiesu lēmumu pamatojumos ne vienmēr ir pietiekami detalizēti atspoguļots, vai un kā katrā gadījumā ir izvērtēta vecāka spēja novērst identificētos riskus un panākt noturīgas pārmaiņas, īpaši gadījumos, kad problēmai ir recidivējošs raksturs un aizgādības tiesības iepriekš jau bijušas pārtrauktas. Tas aktualizē nepieciešamību lēmumu pamatojumos atspoguļot ģimenes problemātikas ilgtermiņa iespējamo risinājumu no bērna labāko interešu aspekta.

[11] Ministru kabineta 2006. gada 19. decembra noteikumi Nr. 1037 "Bāriņtiesas darbības noteikumi", 73., 74. un 76. punkts;
[12] Bērnu aizsardzības centrs. *Rokasgrāmata bāriņtiesām. 1. sējums*, 3.2.4.1.2. apakšnodaļa "Riska novērtēšana";

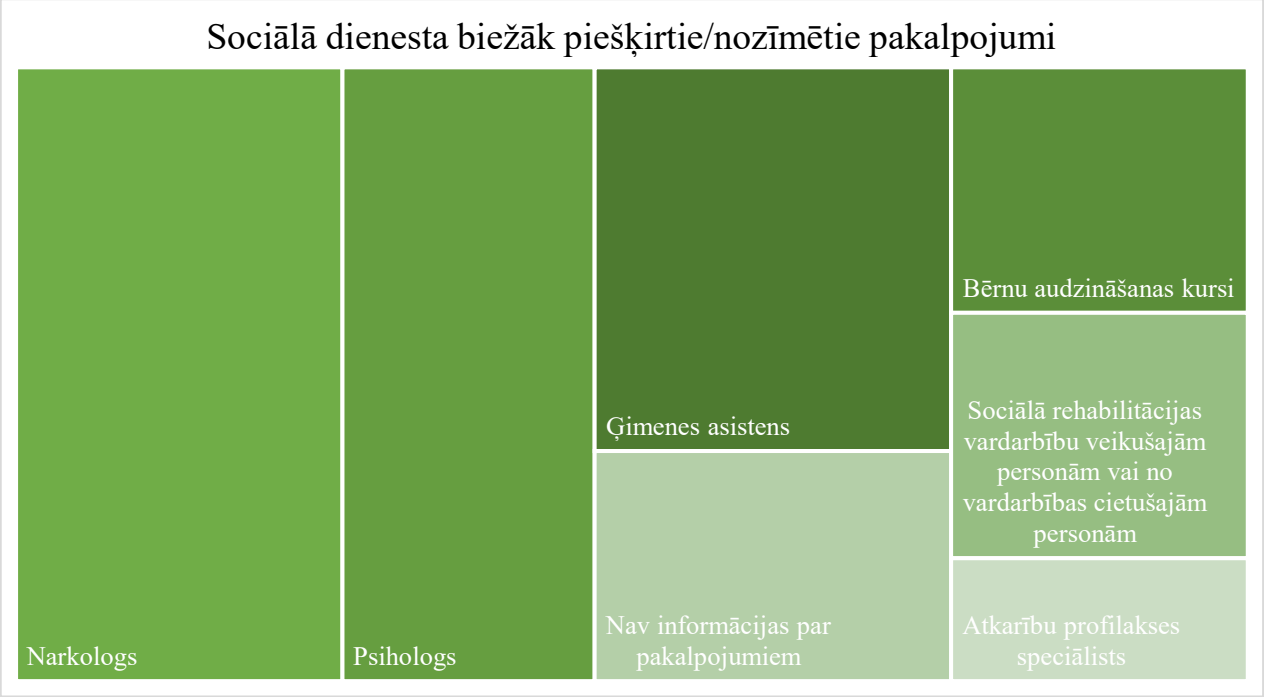

7. diagramma

Analizējot sociālo dienestu sniegto informāciju par piedāvātajiem pakalpojumiem ģimenēm, kurās vecākiem atkārtoti tiek pārtrauktas tā paša bērna aizgādības tiesības, secināms, ka sociālie dienesti vairumā gadījumu (šāda informācija pieejama 75% no sociālā dienesta atzinumiem (27 atzinumos no Centra rīcībā esošajiem 36 sociālā dienesta atzinumiem)) ir identificējuši galvenos riska faktorus un piedāvājuši vecākiem dažādus sociālos pakalpojumus un motivējuši vecākus izmantot veselības aprūpes pakalpojumus (sk. 8. diagrammu).

No bāriņtiesu un sociālā dienesta sniegtās informācijas izriet, ka atkārtotu aizgādības tiesību pārtraukšanas gadījumos vecākiem visbiežāk tiek piedāvāts ģimenes asistenta atbalsts, psihologa konsultācijas, atkarību profilakses un ārstēšanas pakalpojumi. Tomēr praksē daļa vecāku no šiem pakalpojumiem atsakās vai tos izmanto tikai daļēji, neregulāri vai īslaicīgi, kas var ierobežot iespējas sasniegt sociālā darba procesā izvirzītos mērķus un panākt noturīgas izmaiņas ģimenes situācijā. Tā piemēram, 2024. gadā veiktā informācijas analīze liecina, ka realitātē tikai piecām ģimenēm no 43, no kurām bērni tika izņemti pamešanas novārtā dēļ, tika piešķirts ģimenes asistenta pakalpojums, kas ir būtisks resurss vecāku prasmju uzlabošanai. Turklāt arī šīs 5 ģimenes pakalpojumu neizmantoja pilnvērtīgi[13].

[13] Bērna atkārtota šķiršana no ģimenes, 2024. gada analīze, Bērnu aizsardzības centrs, pieejams: BĒRNA ATKĀRTOTA ŠĶIRŠANA NO ĢIMENES 2024. GADA ANALĪZE | Bērnu aizsardzības centrs;

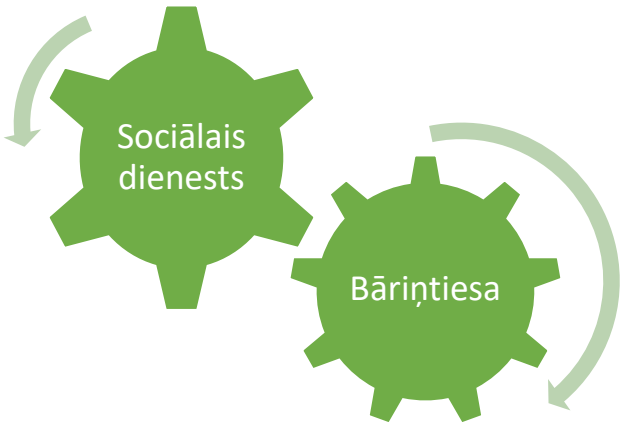
8. diagramma

Ņemot vērā atkārtotu aizgādības tiesību pārtraukšanas kontekstu, secināms, ka pakalpojumu piedāvāšana pati par sevi nav pietiekama, ja netiek maksimāli veicināta vecāku aktīva iesaiste to izmantošanā. Sociālais dienests motivē vecākus iesaistīties, koordinē nepieciešamos sociālos pakalpojumus un atbalsta pasākumus, kā arī veicina vecāku izpratni par viņu atbildību, ģimenē pastāvošajiem riskiem un nepieciešamību tos novērst. Savukārt bāriņtiesa, ierosinot lietu par aizgādības tiesību pārtraukšanu, izvērtē bērna tiesību un interešu apdraudējumu un savas kompetences ietvaros nosaka vecākam konkrētus veicamos pasākumus un prasības, kas nepieciešamas, lai novērstu aizgādības tiesību pārtraukšanas iemeslus. Tādējādi vecākam tiek ne tikai piedāvāts atbalsts, bet arī skaidri norādīts, kāda rīcība no viņa tiek sagaidīta un kādas sekas bērnam un aizgādības tiesību īstenošanai var radīt noteikto pasākumu nepildīšana vai nepietiekama iesaiste. Īpaši būtiska abu institūciju saskaņota rīcība ir gadījumos, kad vecāki atsakās no piedāvātā atbalsta vai nepietiekami iesaistās problēmu risināšanā, tādējādi saglabājot riskus bērna drošībai, labklājībai un attīstībai.

Par sociālā dienesta sniegtās informācijas nozīmi

Lai precīzāk izprastu un spētu detalizētāk analizēt situāciju ģimenēs, kurās vecākiem atkārtoti tiek pārtrauktas tā paša bērna aizgādības tiesības, Centra ieskatā svarīgi ir analizēt sociālā dienesta atzinumos sniegto informāciju bāriņtiesām.

Atbalsts bērnam un viņa ģimenei ir jānodrošina atbilstoši vajadzībām. Nevienai no bērna tiesību nodrošināšanā iesaistītajām institūcijām nav visu nepieciešamo zināšanu, prasmju vai līdzekļu, kas nepieciešami, lai sniegtu visaptverošu palīdzību un atbalstu visām ģimenēm, tostarp ģimenēm ar multiplām problēmām. Katra no iesaistītajām institūcijām ir kompetenta kādā noteiktā aspektā.[14] Jau Centra 2024. gada bērna atkārtota šķiršana no ģimenes analīzē[15] uzsvērts, ka bāriņtiesu darbībā galvenais uzsvars liekams uz kritisku un vispusīgu situācijas novērtēšanu, prioritāri ņemot vērā bērna labākās intereses, t.sk., tiecoties uz bērna situācijas ilgtspējīgu risinājumu gan skatot jautājumu par bērna aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākam, gan atjaunojot pārtrauktās aizgādības tiesības. Savukārt sociālais dienests vērtējams kā primārais ģimenes atbalsta resurss, nonākot šādā krīzes situācijā, kur nepieciešama institūciju iejaukšanās, lai pasargātu bērna dzīvību, veselību un pilnvērtīgu attīstību, šķirot bērnu no ģimenes. Tādējādi bāriņtiesas lēmumi un sociālā dienesta darbs ir cieši saistīti un savā ziņā pat savstarpēji atkarīgi procesi.

[14] Metodiskais materiāls sociālajam darbam ģimenēm ar bērniem https://www.lm.gov.lv/lv/media/31886/download?attachment;
[15] https://www.bac.gov.lv/lv/berna-atkartota-skirsana-no-gimenes-2024-gada-analize;

Pašvaldības sociālajam dienestam bērnu un ģimeņu sociālo problēmu risināšanā ir būtiska loma. Sociālā dienesta uzdevums ir veikt sociālo darbu ar personām un ģimenēm, kā arī sniegt sociālos pakalpojumus vai organizēt to sniegšanu ģimenēm ar bērniem, kurās konstatēti bērna attīstībai nelabvēlīgi apstākļi. Sociālais dienests izvērtē klienta vajadzības, viņa personiskos un materiālos resursus un sociālā atbalsta sistēmu, kā arī sadarbībā ar klientu nosaka līdzdarbības pienākumus un veicamos pasākumus[16]. Savukārt Bērnu tiesību aizsardzības likums paredz, ka bērnam, kurš nesaņem pietiekamu vecāku aprūpi, ir tiesības uz valsts un pašvaldības sociālo palīdzību un sociālajiem pakalpojumiem[17].

Sociālā darbinieka pārskata par sadarbību ar ģimeni sniegšanas mērķis bāriņtiesai ir sniegt strukturētu izvērtētas informācijas kopsavilkumu savas kompetences robežās par sadarbību ar ģimeni noteiktā laika periodā, kas var palīdzēt bāriņtiesai pieņemt lēmumu par vecāku aizgādības tiesību statusu. Sociālā darbinieka objektīvs, pamatots un strukturēts pārskats var sniegt pamatojumu bāriņtiesas lēmuma pieņemšanai. Bāriņtiesas speciālistiem ir svarīgi iepazīties ar sociālā darbinieka viedokli pat tad, ja notiek regulāra sadarbība. [18]

Jāņem vērā, ka sociālā dienesta sniegtajai informācijai ir būtiska ietekme uz bāriņtiesas iespēju precīzi izvērtēt bērna situāciju pieņemot bērna labākajām interesēm atbilstošāko lēmumu. Sociālais darbinieks, veicot gadījuma vadīšanu un regulāri sadarbojoties ar ģimeni, ir tas speciālists, kura rīcībā ir informācija par ģimenes situācijas dinamiku, vecāka faktisko iesaisti problēmjautājumu risināšanā un sadarbību ar pakalpojumu sniedzējiem[19]. Līdz ar to sociālā dienesta sniegtā informācija ir viens no būtiskiem avotiem, kas palīdz bāriņtiesai izvērtēt, vai ģimenē konstatētie riski tiek reāli mazināti un vai vecāka rīcībā ir vērojamas noturīgas pārmaiņas. Tādēļ nepieciešams nodrošināt, lai informācija par ģimenes situāciju, vecāka iesaisti pakalpojumos un rekomendāciju ievērošanu tiktu fiksēti precīzi un konsekventi. Tikai pilnvērtīga, savstarpēji salāgojama un pārbaudāma informācija ļauj bāriņtiesai pieņemt lēmumu, kas reāli atspoguļo situāciju ģimenē un nodrošina bērna labāko interešu ievērošanu ilgtermiņā.

Analizējot Centram pieejamo informāciju atkārtoti pārtraukto aizgādības tiesību pārtraukšanas lietās secināms, ka sociālais dienests ne visos gadījumos bija atspoguļojis pilnīgu un pietiekami pamatotu informāciju par vecāka iesaisti problēmjautājumu risināšanā, kam ir nozīme jautājumā par bērna aizgādības tiesību pārtraukšanu vai atjaunošanu. 24 sociālā dienesta atzinumi

[16] Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 11. panta pirmās daļas 1.–4. punkts;
[17] Bērnu tiesību aizsardzības likuma 12. panta trešā daļa;
[18] Labklājības ministrijas nodrošinātais metodiskai materiāls sociālajam darbam ģimenēm ar bērniem, 168. lpp; pieejams: https://www.lm.gov.lv/lv/media/7621/download?attachment;
[19] Labklājības ministrija. *Metodiskais materiāls sociālajam darbam ģimenēm ar bērniem*. 12., 149., 151. lpp.;

(66,6% no analīzē iekļautajiem atzinumiem) nesaturēja vispusīgu informāciju par vecāka iesaisti un sadarbību, risinot problēmjautājumus, kam ir tieša ietekme uz spēju nodrošināt bērna aprūpi un audzināšanu, ņemot vērā atkārtotu bērna šķiršanu no vecākiem. Piemēram, kādā gadījumā, kur vecākam gada laikā atkārtoti pieņemts lēmums par bērna aizgādības tiesību pārtraukšanu, sociālā dienesta sniegtā informācija par vecāka sadarbību, risinot jautājumus, kam būtiska ietekme uz vecāka spēju veikt bērna aprūpi un audzināšanu, starp diviem sociālā dienesta sniegtajiem pārskatiem par vienu un to pašu periodu būtiski atšķiras, tikai pēc atkārtotas aizgādības tiesību pārtraukšanas, sociālais dienests norādījis, ka iepriekšējā atzinumā minētos pakalpojumus vecāks nav izmantojis, vai izmantojis nepilnīgi.

Analīzē konstatēta tendence, ka vecāku iesaiste būtiski pieaug brīdī, kad tiek skatīts jautājums par pārtraukto aizgādības tiesību atjaunošanu, bet strauji krītas vai vispār tiek pārtraukta vecāka sadarbība ar sociālo dienestu, kad bāriņtiesa pieņēmusi lēmumu par bērna aizgādības tiesību atjaunošanu, t.sk. gadījumos, kad bāriņtiesa lēmumā norādījusi, ka vecākam ir būtiski turpināt izmantot sociālā dienesta piedāvātos atbalsta pasākumus un lēmums par aizgādības tiesību atjaunošanu tiek pieņemts balstoties uz vecāka apņemšanos turpināt apmeklēt speciālistus un nodrošināt sadarbību ar sociālo dienestu (minētais konstatējams 72 % (26 atzinumos) analīzē iekļauto sociālo dienestu atzinumu informācijā).

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 24. panta septītajā daļā noteikts, ka vecākiem ir pienākums sadarboties ar sociālo dienestu un izmantot piedāvātās ģimenes atbalsta un palīdzības programmas, ja ir konstatēta vardarbība vai citi bērnu tiesību pārkāpumi bērna aprūpē un par atteikšanos no sadarbības sociālais dienests informē bāriņtiesu. No Centrā saņemtās informācijas nebija konstatējams, ka bāriņtiesas būtu saņēmušas rakstisku sociālā dienesta informāciju, ka vecāks pēc aizgādības tiesību atjaunošanas ir pārtraucis piešķirto pakalpojumu saņemšanu vai pārtraucis sadarbību ar sociālo dienestu – šī informācija parādās sociālā dienesta atzinumos, kas sagatavoti jau pēc atkārtota bāriņtiesas lēmuma par aizgādības tiesību pārtraukšanu pieņemšanas.

Lai arī nav noteikts, ka vecākiem pēc aizgādības tiesību atjaunošanas ir jābūt obligātai sadarbībai ar sociālo dienestu, turpinot iesāktos atbalsta pasākumus situācijas stabilizēšanai ģimenē, ņemot vērā multiplās problēmas, kas lielākajā daļā gadījumu ir pamatā bērnu šķiršanai no vecāka, Centra ieskatā sadarbībai atbalsta saņemšanai gan vecākiem, gan bērniem, pēc bērna atgriešanas vecāku aprūpē, ir jāturpinās.

Tā kā 27 % gadījumos no Centrā saņemtās informācijas lietās par atkārtotu tā paša bērna aizgādības tiesību pārtraukšanu bija konstatējams, ka sociālā dienesta pārskatos iezīmējas gan

informācijas pilnīguma problemātika, gan vecāka un sociālā dienesta sadarbības ilguma un intensitātes ietekme uz aizgādības tiesību atjaunošanu vai pārtraukšanu, Centrs uzskata par nepieciešamu aktualizēt šo nozīmīgo aspektu, balstoties uz atsevišķu gadījumu izvērtējumu[20].

Centrs uzsver, ka būtiska nav šādu gadījumu biežuma noteikšana, bet gan to situāciju identificēšana, kurās uzskatāmi atklājas riski, pretrunas vai dokumentēšanas un informācijas aprites nepilnības. Individuāli gadījumi paši par sevi neraksturo problēmas izplatību visā sistēmā, taču tie izgaismo konkrētus procesa posmus un mehānismus, kuros bērna intereses var kļūt nepietiekami aizsargātas. Uzverams, ka gadījumi ir pilnībā anonimizēti un modelēti, izmantojot empīriskus datus, bet izslēdzot konkrēta gadījuma identifikāciju. Jebkura sakritība ar kādu reālu gadījumu ir uzskatāma par nejaušību.

Sadarbības pārskatā, kas iesniegts bāriņtiesai pirms lēmuma par bērnu aizgādības tiesību atjaunošanu mātei, sociālais dienests informē, ka sadarbība raksturojama pozitīvi, vecāks uzsācis apmeklēt narkologu, vizītes tiks turpinātas. Vecāks interesējas par bērniem un sazinās regulāri, bērnu atgriešanās vecāka aprūpē ir bērnu interesēs. Savukārt pēc gada, sniedzot pārskatu par sadarbību ar minēto vecāku, sociālais dienests par periodu pirms aizgādības tiesību atjaunošanas sniedz šādu informāciju – vecāks narkologa rekomendācijas neievēroja, pauda viedokli, ka spēj patstāvīgi kontrolēt alkohola lietošanu; vecāks neizmantoja psihologa konsultācijas vardarbīgas uzvedības mazināšanai.

Piemērs uzskatāmi parāda, ka var būt situācijas, kurās viens un tas pats sociālais dienests sniedz ļoti atšķirīgu informāciju par vecāka iesaisti problēmu novēršanā. Proti, sniedz atzinumu, kurā sadarbība raksturota pozitīvi, sniegta informācija par vecāka aktīvu līdzdarbību, bet pēc gada jaunajā atzinumā norāda, ka vecāks faktiski neizmatoja pakalpojumus un neievēroja ārsta norādījumus. Konkrētā situācija raksturo bāriņtiesas grūtības bērna labākajām interesēm atbilstoša lēmuma pieņemšanā, ņemot vērā, ka sociālā dienesta atzinums jeb pārskats par darbu ar ģimeni ir būtiskākā informācija par vecāka veiktajām vai neveiktajām darbībām nolūkā mazināt vai novērst apstākļus, kas bijuši par pamatu bērna aizgādības tiesību pārtraukšanai.

[20],Balstoties uz atsevišķu gadījumu izvērtējumu un izmantojot kritisko gadījumu mērķtiecīgu atlasi jeb kritisko incidentu pieeju https://psycnet.apa.org/doiLanding?doi=10.1037%2Fh0061470

Sociālais dienests informējis bāriņtiesu, ka ar ģimeni ir izveidota sadarbība, ģimene iesaistās noteiktajos procesos, tiek veikta izvērtēšana un sniegts atbalsts. Papildus aprakstīts strukturēts plāns, pēc kura notiek sadarbība ar ģimeni. Tomēr, bāriņtiesai, papildus pieprasot informāciju par konkrētiem pakalpojumiem ģimenei, no saņemtās informācijas konstatējams, ka daļa pakalpojumu tiek sniegti neregulāri, proti, "pēc vajadzības", kas neatspoguļo reālo pakalpojuma izmantošanas intensitāti un nenorāda uz regulāru sadarbību, kā arī no saņemtās informācijas nav konstatējams, ka daļa pakalpojumu, kaut arī ir piešķirti jeb iekļauti sadarbības plānā, faktiski būtu sniegti.

Bāriņtiesai, saņemot sociālā dienesta pārskatu par sadarbību ar vecāku, jāgūst pārliecība, ka tiek sniegta reālo situāciju atspoguļojoša informācija, proti, nevis vēlamie pakalpojumi, bet tas, cik lielā mērā un ar kādu rezultātu vecāks ir izmantojis piedāvātos pakalpojumus un veicis sadarbības plānā noteiktos uzdevumus. Ievērojot to, ka lielākā daļā atkārtoti pārtrauktas aizgādības tiesības tiek vecākiem, kuriem ir alkohola vai citu apreibinošu vielu lietošanas problemātika, sociālajam dienestam īpaši vērība jāvērš vecāku motivācijas noturībai un precīzi jāseko reālai sadarbības plāna īstenošanai.

Vienas lietas ietveros saņemot dažādi interpretētu informāciju, veidojas gan sadarbības problemātika starp institūcijām, gan tiek apgrūtināta iespēja bāriņtiesai pēc būtības izvērtēt situāciju un būtiski tiek ietekmēta bērna interesēm atbilstošākā lēmuma pieņemšana.

Vēl viens aspekts, kam vēršama ievērība attiecībā uz sociālā dienesta sniegto informāciju bāriņtiesām, ir pārskatos sniegtā informācija par vecāku sadarbību konkrētajā – atzinuma sniegšanas perioda – posmā. Lai arī sociālā darba specifika ir vērsta uz aktīvu intervenci konkrētajā situācijā, konkrētās kategorijas lietās vecākiem jau ilgstoši ir bijusi sadarbība ar sociālo dienestu, ņemot vērā jau bijušu aizgādības tiesību pārtraukšanas faktu. Līdz ar to bāriņtiesai īpaši būtiski saņemt informāciju no sociālā dienesta ne tikai par uzsākto jauno sadarbību, konstatējot atkārtotus bērnu tiesību pārkāpumus ģimenē, bet, lai izprastu ģimenes situāciju, svarīgas ir arī ziņas par līdzšinējo sadarbību, tās intensitāti, vecāku līdzdalību un izrādīto iniciatīvu problēmu risināšanā.

Aizgādības tiesību atkārtotās pārtraukšanas gadījumos vērojams, ka sociālais dienests pusē no Centra izlasē analizētajiem atzinumiem (50% jeb 18 sociālā dienesta atzinumos no 36) sniedzis novērtējumu par to, ka vecāks uzsācis izmantot piedāvātos pakalpojumus un sadarboties ar speciālistiem, īpaši brīdī, kad bērns ir izņemts no ģimenes. Šī vecāku ārējā motivācija – vēlme pierādīt savu atbildību institūcijām – var īslaicīgi veicināt sadarbību, taču tā ne vienmēr pārtop stabilās ilgtermiņa pārmaiņās. Ja vecāks turpmāk pakalpojumus neizmanto vai atsakās no

ieteikumiem, sākotnēji panākto uzlabojumu noturība var mazināties, ja sadarbība netiek turpināta, sniegtajam psihosociālajam atbalstam nesniedzot ilgstošu rezultātu. Gadījumos, kad bērns ir šķirts no ģimenes, īpaši būtiski sociālajam dienestam ir bāriņtiesai sniegt ne tikai informāciju par to, vai vecāks ir uzsācis izmantot piedāvātos pakalpojumus vai iesaistījies sadarbībā ar speciālistiem, bet iespēju robežās sniegt informāciju arī šīs sadarbības efektivitāti un riskiem, kas var ietekmēt bērna drošību pēc atgriešanās ģimenē. Tādējādi bāriņtiesai jāsaņem dati par faktisko vecāka iesaisti problēmu risināšanā, kā arī informācija par vecāka ilgtermiņa sadarbības iespējām, lai lēmums būtu atbilstošs bērna labākajām interesēm.

Aizgādības tiesības pārtrauktas atkārtoti pēc aptuveni pus gada no bāriņtiesas lēmuma par bērna aizgādības tiesību atjaunošanas brīža. Pirmajā pārtraukšanas epizodē sociālais dienests norādīja, ka sadarbība ar māti nav bijusi pietiekami ilga, lai varētu izvērtēt viņas spējas un prasmes audzināt bērnu, taču uzskata, ka vecākam varētu atjaunot partrauktās aizgādības tiesības, bet būs nepieciešams liels sociālā dienesta atbalsts vecākam. Atkārtotā aizgādību tiesību pārtraukšanas gadījumā sociālais dienests atkārtoti sniedz informāciju, ka līdzšinējais laiks nav bijis pietiekams, lai pilnībā izvērtētu vecāka aprūpes spējas, taču konstatējams, ka vecāks ir sācis izmantot piedāvātos pakalpojumus un sadarbojas ar speciālistiem, lai risinātu konstatētos riskus ģimenē.

Situācijas, kurās vecāks pirms bāriņtiesas lēmuma pieņemšanas tikai uzsācis sadarbību, būtu vērtējamas ar lielu rūpību, iegūstot precīzu informāciju, kas varētu palīdzēt bāriņtiesai izprast ģimenes situāciju pēc būtības. Ja vecāks jau nesenā periodā sadarbojies ar sociālo dienestu, bāriņtiesai būtu jāsaņem plašāka informācija par vecāka iesaisti priešķirto pakalpojumu un palīdzības izmantošanā, vērtējot vecāka sadarbību dinamikā. Pieņēmums, ka aizgādības tiesības varētu tikt atjaunotas, ja sadarbība turpināsies, nevar būt uzskatāms par garantiju ilgstošai un stabilai situācijas risināšanai. Faktiski vecāks var neizmantojot piedāvāto palīdzību, ja ārējā motivācija zūd, tādēļ bāriņtiesas lēmumam jābalstās uz ilgstošiem un uzskatāmiem faktiem par vecāku rīcību bērna interesēs.

Pirms aizgādības tiesību atjaunošanas, sociālais dienests bāriņtiesai norādīja, ka sadarbība ar māti ir uzsākta, pakalpojumi tiks piešķirti, un vecāks ir izteicis gatavību tos izmantot. Arī tēvs bija pieteicies izglītojošām nodarbībām, lai uzlabotu izpratni par pusaudžu audzināšanu. Pamatojoties uz šo informāciju, bāriņtiesa pieņēma lēmumu atjaunot aizgādības tiesības, pieņemot, ka vecāki turpinās sadarbību un izmantos tiem piedāvātos sociālos pakalpojumus. Drīz pēc aizgādības tiesību atjaunošanas tika konstatēts, ka sadarbība ar sociālo dienestu nav turpinājusies – tēvs uz zvaniem neatbildēja un konsultācijas neapmeklēja, savukārt māte bija ieradusies tikai uz vienu konsultāciju, pēc kuras no pakalpojumiem atteicās.

Šī situācija uzskatāmi parāda, ka aizgādības tiesību atjaunošana, neesot pārliecībai par vecāku faktisko līdzdalību atbalsta pasākumos un motivāciju mainīt uzvedību, var novest pie atkārtotas aizgādības tiesību pārtraukšanas. Līdz ar to bāriņtiesas lēmuma pamatā esošajai informācijai par sadarbību jābūt balstītai faktos par reālu pakalpojumu izmantošanu un vecāku rīcību, kas vērsta uz bērna labāko interešu nodrošināšanu. Savukārt sociālā dienesta pienākums ir informēt bāriņtiesu, ja vecāki, pat ja aizgādības tiesības vecākam ir atjaunotas, pārtrauc uzsākto pakalpojumu izmantošanu un sadarbību ar sociālo dienestu.

Īpašu uzmanību jāpievērš ģimenēm, kurās vecākiem ir atkarību izraisošu vielu lietošanas problēmas. Jāņem vērā, ka atveseļošanās no atkarības ir ilgstošs un pakāpenisks process, kas vidēji ilgst 8–10 gadus, un tikai stabils dzīvesveids bez apreibinošām vielām vai atkarību izraisošiem procesiem ļauj veidot un nostiprināt veselīgu ieradumu modeli,[21] turklāt atveseļošanās gaitā iespējami recidīvi un var būt nepieciešama ilgstoša vai atkārtota ārstēšana un psihosociāls atbalsts. Ņemot vērā šo ilgstošo procesu, ir būtiski, lai lēmums par bērnu atgriešanu vecāku aprūpē nebalstītos vien uz formālu sadarbības faktu, bet tiktu izvērtēts, kurā atveseļošanās posmā vecāks šobrīd atrodas, un vai viņa spēja patstāvīgi uzturēt drošu vidi bērniem ir reāla un stabila. Turklāt, ņemot vērā speciālistu norādīto, ka personām ar vielu atkarību var piemist izteikti manipulatīva rīcība — kas ir atkarības sekas, ļaujot viņiem mērķtiecīgi izmantot citus savu mērķu sasniegšanai[22] — nepieciešams īpaši kritiski izvērtēt sniegto informāciju un paredzēto vecāka sadarbību ar sociālo dienestu – vai tā tiek reāli uzturēta, vai izteikta tikai vēlamā formā. Atkarības norise var būt saistīta ar motivācijas svārstībām, recidīviem un grūtībām ilgstoši uzturēt iepriekš panāktās pārmaiņas.

[21] Pīrāgs, V., Andrēziņa, R., Vīksna, L. 2013. Praktizējošā ārsta rokasgrāmata. Rekomendācijas narkoloģisko pacientu terapijā. https://white-medicine.com/files/books/NARKO_block_preview.pdf;
[22] Tverskis, Dž. Ā. 2014. Atkarīgo domāšana. Rīga: Zvaigzne ABC;

Recidīva risku var palielināt arī dažādi dzīves notikumi un krīzes situācijas, tādēļ būtiska ir ne vien esošo risku mazināšana, bet arī personas izpratne par iespējamiem recidīva riska faktoriem un rīcību to gadījumā. Tādēļ, izvērtējot vecāka gatavību un spēju nodrošināt bērnam drošu vidi, būtiski vērtēt ne tikai pausto motivāciju un īslaicīgu pakalpojumu izmantošanu, bet arī faktisko iesaisti ārstēšanā, speciālistu rekomendāciju ievērošanu, spēju atpazīt recidīva riskus, kā arī pārmaiņu noturību ilgākā laika posmā.

Ģimenes situācijas apraksts norāda uz nopietnām alkohola atkarības problēmām vecākiem – viņi lieto alkoholu vairākas dienas pēc kārtas, dodas prom no mājām, aizmirst par bērniem, vecāki nav atrodami. Tādēļ bāriņtiesas loceklis pieņem vienpersonisku lēmumu par bērnu šķiršanu no vecākiem un nogādāšanu drošos apstākļos krīzes centrā. Pēc gada, pirms lēmuma pieņemšanas par aizgādības tiesību atjaunošanu, bāriņtiesa lūdza sociālajam dienestam sniegt informāciju par sadarbību ar ģimeni. Sociālā dienesta atzinumā norādīts, ka vecāki ir spējīgi īstenot aizgādību, jo vecāki dienestam sniedz informāciju, ka turpina saņemt narkologa konsultācijas un medikamentozo atbalstu atturības uzturēšanai, kā arī vecāki izprot, ka alkohola atkarība ir slimība ar iespējamu recidīvu un apzināti izturas pret šādu risku.

Tomēr pēc trīs mēnešiem atkārtoti seko bāriņtiesas locekļa vienpersoniski pieņemts lēmums par bērnu šķiršanu, jo tēvs ir nonācis slimnīcā pēc negadījuma, kas noticis alkohola reibumā, savukārt māte ieradusies pēc bērniem pirmsskolas izglītības iestādē alkohola reibumā. Uz bāriņtiesas lūgumu sniegt informāciju par sadarbību ar ģimeni, sociālais dienests informē, ka ir noskaidrojis, ka vecāki nav apmeklējuši narkologa vizītes, jo medikamentus varot lietot patstāvīgi, bērnu māte sniegusi ziņas gan par bērnu tēva alkohola lietošanu, gan arī par savu alkohola lietošanu un pēc tam vairs nav bijusi sasniedzama, viņas atrašanās vieta nav zināma, līdz ar to sociālajam dienestam nav pamata uzskatīt, ka bērnu atgriešanās ģimenē būtu bērnu interesēs. Salīdzinot abus sociālā dienesta atzinumus, konstatējams, ka sākotnējā atzinumā nebija atspoguļota visa vēlāk norādītā informācija par vecāka iesaisti speciālistu rekomendāciju ievērošanā. Šāda informācija varēja būt nozīmīga bāriņtiesai, izvērtējot situācijas ilgtspēju un lemjot par aizgādības tiesību atjaunošanu

Sociālais dienests atzinumā sniedza informāciju, ka sadarbība ar vecāku kopumā ir pozitīva, taču epizodiski nepieciešama atkārtota motivēšana iesaistīties darbā ar palīdzošajiem speciālistiem. Dienests norādīja, ka vecāks spēj uzņemties bērnu audzināšanu, vienlaikus rekomendējot turpināt sadarbību ar sociālo dienestu. Pamatojoties uz šo atzinumu, bāriņtiesa pieņēma lēmumu atjaunot aizgādības tiesības. Tomēr pēc gada bāriņtiesai atkārtoti bija jālemj par aizgādības tiesību pārtraukšanu, un tad, tika saņemts jauns atzinums, kurā minēts arī periods līdz aizgādības tiesību atjaunošanai, kurā vecāks nav ievērojis narkologa rekomendācijas, uzskatot, ka spēj alkohola lietošanu kontrolēt patstāvīgi. Papildus iegūtā informācija liecināja, ka vecāks bija atteicies arī no psihologa konsultācijām.

Izvērtējot situāciju, secināms, ka sociālā dienesta sākotnējais atzinums, uz kura pamata tika atjaunotas aizgādības tiesības, varēja radīt nepilnīgu priekšstatu bāriņtiesai par vecāka spēju nodrošināt drošu bērnu aprūpi. Sociālais dienests nebija pilnīgi izvērtējis vecāka iesaisti speciālistu rekomendāciju ievērošanā, tādēļ aizgādības tiesības tika atjaunotas bez pārliecības par situācijas ilgtspēju, un drīz pēc tam tās atkal nācās pārtraukt. Tas aktualizē jautājumu par informācijas pilnīguma nozīmi lemjot par aizgādības tiesību atjaunošanu.

Sociālā dienesta darbinieki ģimenes apsekošanas laikā konstatēja vecāka atrašanos alkohola reibumā un nespēju parūpēties par bērniem, tādēļ bāriņtiesa pieņēma lēmumu par bērna aizgādības tiesību pārtraukšanu. Trīs nedēļas vēlāk vecāks apmeklēja narkologu un vizītes laikā ievadīja medikamentu atturības nodrošināšanai un vienojās par sadarbību ar narkologu. Pamatojoties uz to, sociālais dienests sniedza bāriņtiesai informāciju, ka vecāka sadarbība ar sociālo dienestu raksturojama pozitīvi un ir pamats uzskatīt, ka vecāks novērsis bērnu attīstībai nelabvēlīgos apstākļus. Pēc gada bāriņtiesas loceklis atkārtoti pieņēma vienpersonisku lēmumu par bērnu šķiršanu no vecāka. Saņemtajā sociālā dienesta atzinumā pēc vienpersoniskā lēmuma pieņemšanas, sniegta informācija, ka vecāka sadarbība ar sociālo dienestu jau pusgadu vērtējama kā formāla, vecāks izvairās no problēmu risināšanas un neizrāda vēlmi mainīt uzvedības modeli.

Minētajās situācijās jāņem vērā, ka vecākiem ar atkarību izraisošu vielu lietošanas problēmām var būt būtiski apgrūtināta citu ģimenes problēmjautājumu risināšana, kamēr netiek risināta atkarības problēma. Līdz ar to sociālajam darbiniekam ir pamats strādāt ar šiem vecākiem kā ar personām ar atkarībām un piešķirt katram vecākam nepieciešamos pakalpojumus, pirmkārt, atkarības mazināšanai no alkohola, narkotiskajām vielām, procesiem. Vienreizējs narkologa apmeklējums un medikamentoza ārstēšana īsā laika sprīdī nedod pamatu uzskatīt, ka vecāks ir novērsis atkarību izraisošu vielu lietošanu un spēs saglabāt atteikšanos no atkarību izraisošu vielu lietošanas ilgtermiņā.

Bērnam, kurš nonācis ārpusģimenes aprūpē, nepieciešami tieši šim **bērnam piemēroti pakalpojumi**, piemēram, mentora vai sociālā darbinieka darbam ar jauniešiem atbalsts, vai arī cits pakalpojums bērna ģimenē gūtās traumas mazināšanai. Svarīgākais ir nepārtraukt bērna vajadzībām atbilstoša pakalpojuma saņemšanu, kad bērns ir ievietots, piemēram, audžuģimenē, kura dzīvo citas pašvaldības administratīvajā teritorijā. Bērnam nepieciešamā atbalsta nodrošināšanā ārpusģimenes aprūpes laikā atbilstoši konkrētajai aprūpes formai iesaistās ārpusģimenes aprūpes nodrošinātājs, ārpusģimenes aprūpes atbalsta centrs un citas kompetentās institūcijas. Tādēļ būtiska ir sociālā dienesta, bāriņtiesas, ārpusģimenes aprūpes atbalsta centra un citu iesaistīto savstarpēja informācijas apmaiņa un sadarbība, lai veidotu vienotu izpratni par bērna un ģimenes vajadzībām, nepieciešamo atbalstu un priekšnoteikumiem bērna iespējai atgriezties ģimenē.

Papildus visam iepriekš minētajam jāuzsver, ka Centra saņemtā informācija no pašvaldību sociālajiem dienestiem lietās par bērna atkārtotu šķiršanu no ģimenes liecina, ka būtisks problēmjautājums ir tieši bērnam nodrošinātais atbalsts un sociālie pakalpojumi pēc aizgādības tiesību pārtraukšanas vecākam. 48 lietu analīze uzrādīja, ka attiecībā uz 48 bērniem nav informācijas par bērna vajadzībās balstītiem sociālajiem pakalpojumiem pašiem bērniem, 22 bērniem kā pakalpojums norādīts krīzes centrs (visos šajos gadījumos aizgādības tiesības pārtrauktas ar vienpersonisku bāriņtiesas pārstāvja lēmumu, kas rada pamatu secināt, ka krīzes centrs primāri bijis kā drošās vides izvēle, nevis mērķtiecīgi izvēlēts pakalpojums bērnam), četriem bērniem bijis piedāvāts sociālās rehabilitācijas pakalpojums kā vardarbībā cietušiem, bet vai nu bērns vai tā likumiskais pārstāvis no pakalpojuma atteicies; astoņiem bērniem piešķirts sociālās rehabilitācijas pakalpojums kā vardarbībā cietušam dzīvesvietā vai neprecizējot pakalpojuma saņemšanas veidu, tikai diviem bērniem piešķirts mentora pakalpojums, vienam bērnam minēts psiholoģiskais atbalsts. Kā konstatējams no iepriekš minētā, pamatā vienīgais pakalpojums, kas tiek piedāvāts un nodrošināts, ir sociālās rehabilitācijas pakalpojums bērnam, kas cietis no prettiesiskām darbībām dzīvesvietā vai krīzes centrā. Līdz ar to īpaši būtiska ir savlaicīga, vispusīga un uz bērna un ģimenes individuālajām vajadzībām vērsta situācijas izvērtēšana, kurā tiek izmantota visu iesaistīto institūciju rīcībā esošā aktuālā informācija. Vērtējot iespēju atjaunot vecākam aizgādības tiesības, nozīme ir ne tikai vecāka sadarbībai ar sociālo dienestu un noteikto uzdevumu izpildei, bet arī informācijai par bērna situāciju ārpusģimenes aprūpes laikā, viņa emocionālo drošību, stabilitāti, attīstības vajadzībām un saņemto atbalstu. Tādēļ būtiska ir sociālā dienesta, bāriņtiesas, ārpusģimenes aprūpes atbalsta centra, ārpusģimenes aprūpes pakalpojuma

sniedzēja un citu iesaistīto speciālistu savstarpēja sadarbība un informācijas apmaiņa.. Nepilnīga vai nepietiekami aktualizēta informācija par bērna un ģimenes situāciju var radīt risku, ka lēmums par aizgādības tiesību atjaunošanu tiek pieņemts pāragri un noved pie atkārtotas pārtraukšanas neilgā laika posmā.

Metodiskajā materiālā sociālajam darbam ar ģimeni uzsvērts, ka "*klients ir eksperts un noteicējs savā dzīvē. Sociālajam darbiniekam ir jārespektē un jāatbalsta viņa pašnoteikšanās*.", kas ir ļoti būtisks sociālā darba princips. Vienlaikus metodiskie ieteikumi uzsver, ka "*klienta pašnoteikšanās atbalstīšana un cieņas izrādīšana nenozīmē to, ka sociālais darbinieks atbalsta klienta destruktīvo uzvedību, lēmumus, kas pasliktina, piemēram, bērnu situāciju ģimenē. […] Situācijās, kad klients atsakās no vienošanās par sadarbību, sociālais darbinieks, respektējot klienta viedokli, var atspoguļot to, kā viņš redz situāciju,* ***informēt par iespējamām sekām un par to, kādās situācijās sociālajam darbiniekam ir jāinformē bāriņtiesa*** *vai policija*".[23] Līdz ar to visos gadījumos, kad vecāka motivācijas trūkums, sadarbības formālums vai atteikšanās izmantot pakalpojumus būtiski ietekmē bērna drošību, veselību, attīstību vai atstāj būtisku ietekmi uz iespēju bērnam atgriezties vecāka aprūpē, sociālajam dienestam par to rakstveidā jāinformē bāriņtiesa. Ir būtiski, lai bāriņtiesa saņemtu informāciju par vecāka faktisko iesaisti, motivācijas dinamiku, sadarbības kvalitāti un situācijas atkārtošanās riskiem. Tas nodrošina, ka bāriņtiesas pieņemtie lēmumi balstās reālā situācijas novērtējumā.

Bērna aizgādības tiesību atjaunošana un ģimenes atkalapvienošanās ir izaicinājums, gan vecākiem, gan bērniem neatkarīgi no laika, kas pagājis kopš bērna šķiršanas no ģimenes. **Centrs uzsver, ka iemesli bērna šķiršanai no ģimenes parasti ir multipli un ar ilgu ietekmes raksturu, tādēļ būtiska ir sociālā dienesta turpmāka sadarbība ar ģimeni un atbalsta pakalpojumu nodrošināšana bērna atgriešanās procesā.**

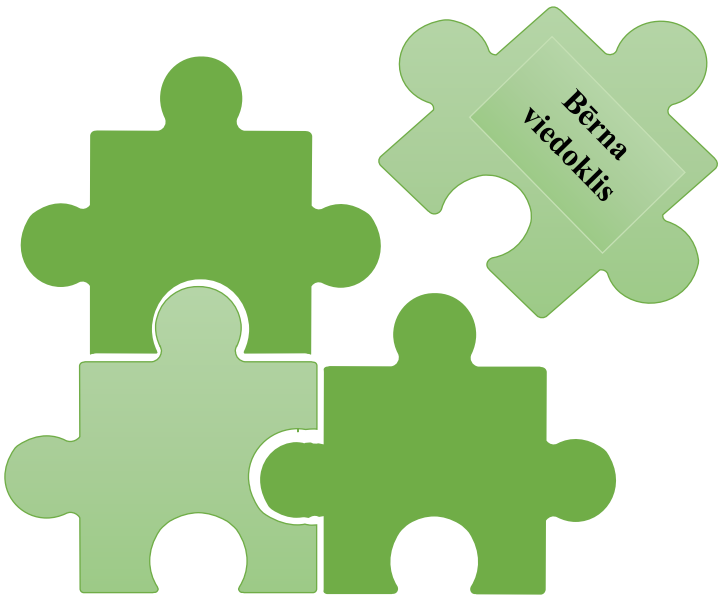
Lai samazinātu risku nekorekti interpretēt vecāku faktisko sadarbību ar sociālā dienesta sniegtajiem atbalsta pasākumiem, būtu lietderīgi bāriņtiesām, pieņemot lēmumu par aizgādības tiesību atjaunošanu, saņemt detalizētu atzinumu par sadarbību. Bāriņtiesai būtiski saņemt informāciju, kas ļauj sistemātiski izvērtēt vecāku iesaisti un faktisko pakalpojumu izmantošanu, nodrošinot objektīvāku pamatu lēmuma pieņemšanai.

[23] https://www.lm.gov.lv/lv/media/31886/download?attachment, 112. lpp.;

Par bāriņtiesas darbību nodrošinot bērna tiesības brīvi paust savu viedokli

Tikpat būtiski kā saņemt vispusīgu sociālā dienesta informāciju, ir arī tas, kā bāriņtiesa noskaidro un interpretē bērna viedokli un nodrošina bērna līdzdalības tiesības aizgādības lietu procesos. Atkārtotu aizgādības tiesību pārtraukšanas gadījumi rāda, ka pat tad, ja sociālais dienests sniedz pilnīgu informāciju, lēmumu atbilstību faktiskajai situācijai var ietekmēt tas, ja bērna viedoklis tiek uzklausīts formāli vai bez kontekstuālas analīzes. Tādēļ bērna viedoklis jāvērtē nevis kā procedūras elements, bet kā nozīmīgs faktors un ļauj precīzāk izprast bērna vajadzības un drošības riskus.

Izvērtējot bērna intereses, jārespektē bērna tiesības brīvi paust savu viedokli visos jautājumos, kas skar šo bērnu, bērna viedoklim veltot pienācīgu vērību. Tas ir skaidri skaidrots ANO Bērnu tiesību komitejas Vispārējā komentārā Nr. 14 (2013) par bērna tiesībām uz to, lai primārais apsvērums būtu viņa intereses, kur ir arī uzsvērta nesaraujamā saikne starp Konvencijas 3. panta 1. punktu un 12. pantu. Abi šie panti ir savstarpēji papildinoši: pirmā mērķis ir īstenot bērna intereses, bet otrajā – noteikta metode bērna vai bērnu viedokļa uzklausīšanai un tā ņemšanai vērā saistībā ar visiem jautājumiem, kas skar šo bērnu, tostarp viņa interešu izvērtēšanā. Konvencijas 3. panta 1. punktu nevar pareizi piemērot, ja netiek ievērotas minētās Konvencijas 12. panta prasības. Līdzīgi Konvencijas 3. panta 1. punkts pastiprina minētās Konvencijas 12. panta funkcionalitāti, veicinot to, ka bērniem ir būtiska nozīme visu to lēmumu pieņemšanā, kas skar viņu dzīvi.

Bērna viedoklis ir viens no centrālajiem elementiem, kas ļauj bāriņtiesai labāk izprast ģimenes situāciju, uzzināt bērna perspektīvu par iespējamo šķiršanu no vecākiem, kā arī prognozēt nepieciešamo atbalstu un to, kā izskaidrot bērnam pieņemto lēmumu, ja bāriņtiesas lēmums atšķirsies no bērna paustā redzējuma. Atkārtotu aizgādības tiesību pārtraukšanas gadījumu analīze rāda, ka nav gūstama pārliecība, ka praksē bērna viedokļa noskaidrošanas procesam tiek piešķirta pietiekama nozīme. Izskatot 2025. gadā saņemtos bāriņtiesu lēmumus secināms, ka no 48 bāriņtiesu lēmumiem, bērna viedoklis skaidrots un lēmumā ietverts 34 gadījumos. Bērna viedoklis svērts kopsakarā ar citu informāciju un bāriņtiesa sniegusi vērtējumu, kā ņem vērā bērna viedokli, tikai 10 gadījumos. Līdz ar to vairāk kā 70 % lēmumos iztrūkst bērna viedokļa analīze un atspoguļojums, vai un kādā mērā bāriņtiesa ņem vērā bērna viedokli aizgādības tiesību jautājuma izskatīšanā. Šis secinājums attiecināms tikai uz konkrētajiem analizētajiem lēmumiem un nav vispārināms uz bāriņtiesu praksi kopumā, vienlaikus tas norāda uz nepieciešamību pievērst uzmanību bērna viedokļa atspoguļošanas un izvērtēšanas kvalitātei lēmumu pamatojumā.

Bērnam nobriestot, viņa viedoklim ir arvien lielāka nozīme viņa interešu izvērtēšanā. Zīdaiņiem un ļoti maziem bērniem ir tādas pašas tiesības kā visiem pārējiem bērniem uz to, lai tiktu izvērtētas viņu intereses, pat ja viņi nevar paust savu viedokli vai pārstāvēt sevi tādā pašā veidā kā gados vecākie bērni. Lai izvērtētu viņu intereses, valstīm jānodrošina pienācīgi pasākumi, tostarp atbilstošā gadījumā pārstāvība; tas pats attiecas arī uz tiem bērniem, kuri nespēj vai nevēlas paust savu viedokli.[24]

Šī saikne starp bērna labākajām interesēm un tiesībām brīvi paust viedokli apliecina, ka bērna viedoklis nav tikai formāls elements, bet neatņemama daļa no viņa interešu izvērtēšanas procesa. Viedokļa uzklausīšana un ņemšana vērā stiprina bērna uzticību pieaugušajiem un veicina pašvērtību un psiholoģisko labklājību, vienlaikus nodrošinot lēmumu atbilstību bērna labākajām interesēm. Tajā pašā laikā jāņem vērā, ka bērna paustais viedoklis ne vienmēr pilnībā sakrīt ar viņa labākajām interesēm – piemēram, emocionālas saiknes, nepietiekamas dzīves pieredzes vai īstermiņa vēlmju dēļ. Tādēļ bērna interešu izvērtēšanā būtiska ir līdzsvarota pieeja, kurā tiek cienīts bērna viedoklis, bet galīgais lēmums tiek balstīts uz vispusīgu labāko interešu izvērtējumu. Šāda prakse stiprina bērnu tiesību aizsardzību, vienlaikus nodrošinot, ka lēmumi ir ilgtspējīgi un atbilstoši bērna attīstībai un labklājībai.

[24] Bērnu tiesību komitejas Vispārējs komentārs Nr.14 (2013) par bērnu tiesībām uz to, lai primārais apsvērums būtu viņu intereses 45. punkts;

Taču vienlaikus lēmuma pieņēmējam ir būtiski saprast, ka bērna viedokļa noskaidrošanas mērķim nevajadzētu būt, lai bērns sniedz atbildi, kādu lēmumu pieņemt. Lēmuma pieņemšanas atbildību nevar uzlikt uz bērnu. Taču bērns lēmuma pieņēmējam var sniegt būtisku informāciju, kas var palīdzēt pieņemt piemērotāko, bērna labākajās interesēs balstītu lēmumu. Bērna paustās attieksmes par radušos situāciju, palīdzēs nākamajam aprūpētājam labāk sniegt nepieciešamo atbalstu bērnam gadījumā, ja bērns tiks šķirts no vecāka.

Bāriņtiesai, noskaidrojot bērna viedokli, ir būtiski pievērst uzmanību ne tikai bērna teiktajam, bet arī tam, kā viedoklis veidojas. Jāizvērtē, vai bērna paustais ir brīvs, autentisks un balstīts viņa vajadzībās, vai arī to ietekmē lojalitātes konflikti, bailes, pieaugušo ietekme vai emocionālais stress. Tādēļ bērna viedokļa izvērtēšanā nozīmīgi ir šādi jautājumi:

- Vai bērna teiktais saskan ar citu speciālistu informāciju?
- Vai ir pretrunas starp bērna teikto un faktisko uzvedību?
- Vai bērns atkārto pieaugušo frāzes (mehāniski, nedroši, ar netipisku vārdu krājumu iepretim savai parastajai runai)?
- Vai bērna teiktais atbilst situācijai, kas vērojama dzīvesvietas apmeklējumā?

Lai labāk ilustrētu iepriekš minētos principus par bērna labāko interešu nodrošināšanu un bērna viedokļa noskaidrošanas izaicinājumu, turpmāk tiek piedāvāti anonimizētu situāciju piemēri, kurās redzami informācijas saņemšanas un interpretēšanas izaicinājumi, konfidencialitātes aspekti, kā arī šo faktoru iespējamā ietekme uz aizgādības tiesību atjaunošanu vai pārtraukšanu.

Uzverams, ka piemēros izmantotie gadījumi ir pilnībā anonimizēti un modelēti, izmantojot empīriskus datus, bet izslēdzot konkrēta gadījuma identifikāciju. Jebkura sakritība ar kādu reālu gadījumu ir uzskatāma par nejaušību.

Noskaidrojot bērna viedokli, bērns skaidri pauda vēlmi nedzīvot pie neviena no vecākiem (neatjaunot vecākiem pārtrauktās aizgādības tiesības), bet gan pie vecvecāka vai audžuģimenē. Tomēr, neskatoties uz bērna pausto viedokli, aizgādības tiesības tika atjaunotas vecākiem, jo bāriņtiesa uzskatīja, ka vecāki ir novērsuši iemeslus, kas bija par pamatu bērna šķiršanai no ģimenes. Tālākā situācijas attīstība aktualizē jautājumu, vai nepietiekama bērna viedokļa novērtēšana, padziļinātākas sarunas un informācijas analīzes trūkums, varēja būt viens no faktoriem, kas noveda pie atkārtotas bērna šķiršanas no vecākiem, jo bērns, nespēdams izturēt ģimenes situāciju, atsāka klaiņošanu.

Šis piemērs rada jautājumu vai bērna paustajam viedoklim tika veltīta pietiekama vērība un vai lēmuma pieņemšanas procesā pietiekami tika izvērtēta situācijas ilgstpēja, nodrošinot Konvencijas 3. panta mērķa izpildi – nodrošināt bērna labākās intereses. Bērna skaidri paustā vēlme nedzīvot kopā ar vecākiem ir skaidrs signāls par nepieciešamību padziļināti noskaidrot bērna viedokļa argumentāciju un jau pirms lēmuma pieņemšanas kopā ar bērnu, vecākiem un sociālā dienesta speciālistiem pārrunāt bērna atgriešanos ģimenē, iespējamos izaicinājumus un risinājumus.

Bāriņtiesa uzklausīja bērna viedokli par aprūpi un uzraudzību ģimenē. Bērns sarunas laikā pauda, ka nevēlas, lai par viņa teikto uzzinātu vecāki, kas atspoguļo viņa bailes un nedrošības sajūtu. Tomēr lēmumā bāriņtiesa atspoguļoja sarunas ar bērnu saturu, skaidri norādot, ka no bērna teiktā konstatējams – ģimenē alkohols tiek lietots regulāri un pieaugušo starpā valda vardarbīgas attiecības, no kā emocionāli cieš bērni. Bērns arī uzsvēra, ka nevēlas atgriezties vecāku aprūpē. Savukārt otrs ģimenes bērns sarunas laikā sniedza pretrunīgas atbildes: norādīja, ka viņu apmierina dzīves apstākļi un ka nevēlas nekādas izmaiņas, taču vairākas reizes mainīja nostāju, izvairījās no konkrētības un centās pasargāt vecākus, neizpaužot ģimenē notiekošo.

Šī situācija parāda būtisku Konvencijas 12. panta piemērošanas izaicinājumu: bērna viedoklis ir jāuzklausa un jārespektē, bet vienlaikus jāņem vērā, kādā kontekstā tas tiek pausts un kādas emocijas vai bērna reakcijas to ietekmē. Viena bērna gadījumā viņa stāstītais sniedza skaidru ieskatu bērna interesēs un drošības riskos, bet bāriņtiesas lēmumā izpaustā informācija, neskatoties uz bērna lūgumu to neizpaust, varēja iedragāt bērna uzticību un nākotnē atturēt no atklātības. Tas rada jautājumu par bērna tiesību aizsardzības un konfidencialitātes principu līdzsvaru institucionālajā praksē. Savukārt otra bērna uzvedība ir raksturīga bērniem, kas nonākuši vardarbīgās vai atkarību skartās ģimenēs – viņi nereti jūtas spiesti saglabāt lojalitāti pret vecākiem, pat ja tas nozīmē klusēt par savām ciešanām. Bāriņtiesai ir tiesības neizpaust bērna viedokli un citas ziņas, ja tas var radīt būtisku kaitējumu bērnam, līdz ar to situācijās, kur bērns paudis bažas par to, ka viņa teikto var uzzināt vecāki, bāriņtiesai būtu jāierobežo vecāku iespējas iepazīties ar bērna viedokli.

Tāpat praksē vērojamas situācijas, kad bērna viedokļa noskaidrošana notiek formāli — bāriņtiesa lēmumā atspoguļojusi, ka veicot sadzīves apstākļu izvērtēšanu ir izdevies noskaidrot arī bērna viedokli par situāciju ģimenē, norādot, ka bērns ir priecīgs ciemoties pie tēva, alkohols vairs netiek lietots. Tomēr sarunā netika uzdoti būtiski jautājumi par bērna attieksmi pret atgriešanos ģimenē vai par viņa paša skatījumu uz aizgādības tiesību atjaunošanu.

Bāriņtiesa konstatēja, ka bērns jūtas labi pie tēva un priecājas viņu apciemot, kā arī, ka alkohols ģimenē vairs netiek lietots. Šie ir būtiski pozitīvi aspekti, kas norāda uz iespējamu ģimenes situācijas uzlabošanos. Tomēr būtiski, ka no analizētās informācijas izriet, ka saruna ar bērnu notikusi laikā, kad bērns ciemojies pie tēva, emociju piesātinātā brīdi, tādēļ būtu vērtējams vai sarunas apstākļi bija pietiekami neitrāli bērna brīva piedokļa paušanai. Tā kā bērns jau bija pusaudžu vecumā, viņa viedoklim par atgriešanos vecāku aprūpē, vecāku aizgādības tiesību atjaunošanu un ģimenes attiecībām ir īpaši liela nozīme.

Sarunā ar bāriņtiesu viens no bērniem pirms aizgādības tiesību atjaunošanas pauda vēlmi dzīvot ar māti, savukārt otrs bērns kategoriski iebilda pret šādu iespēju. Vecākā meitene norādīja, ka pati gatavo ēst un pati dodas uz skolu. Attiecības ar māti raksturoja kā labas, fizisku vardarbību noliedza. Novērojot jaunāko bērnu, tika konstatēts, ka viņa ēšanas paradumi neatbilst vecumam. Šie signāli jau pirms pārtraukto aizgādības tiesību atjaunošanas liecināja, ka esošajā situācijā atjaunošana var nebūt bērnu interesēs. Neilgi pēc kāda laika aizgādības tiesības tika atkārtoti pārtrauktas.

Šādā situācijā, kad vienas ģimenes bērni pauž savstarpēji pretrunīgus viedokļus par iespējām atgriezties pie vecāka, bāriņtiesai ir pastiprināti jāvērtē apstākļi un iemesli, kas var ietekmēt bērnu viedokļu atšķirības, Šādos gadījumos parādās izaicinājums nošķirt reālos faktus un bērnu emocionālo piesaisti. Bērna viedoklis, kas balstīts emocionālā piesaistē, ne vienmēr korelēs ar bērna drošību un labklājību. Turklāt tas, ka bērni sasnieguši vecumu, kurā spēj paši parūpēties par ikdienas vajadzībām, nemazina nepieciešamību vērtēt vecāka spēju un attieksmi veikt bērna aprūpi. Diemžēl nereti vecākie bērni ģimenē uzņemas mazo bērnu aprūpi, savas vajadzības - iegūt izglītību, saturīgi pavadīt brīvo laiku, rūpēties par veselību, atstājot novārtā.

Visi šie piemēri ilustrē Konvencijas 12. panta nozīmi un saikni ar minētās Konvencijas 3. pantu, parādot, ka bērna viedokļa nepienācīga izvērtēšana var novest pie ilgtermiņa negatīvām sekām, tostarp atkārtotas šķiršanas un atkārtotas traumatizācijas. Minētās piemēru situācijas atspoguļo, ka bērna tiesības paust viedokli nav tikai formāls elements, bet būtisks instruments, kas nodrošina, ka lēmumi atbilst bērna labākajām interesēm. Tajā pašā laikā bērna viedoklis jāuzklausa kontekstā ar viņa drošību, emocionālo labklājību un faktiskajām aprūpes iespējām, ievērojot individuālās vajadzības un neaizsargātības stāvokli. Lēmumu pieņēmējiem ir jāpanāk līdzsvars starp bērna izteiktajām domām un vispusīgu viņa interešu izvērtējumu, nodrošinot, ka gala lēmumi ir ilgtspējīgi, droši un atbilstoši bērna attīstībai, vienlaikus stiprinot bērna uzticību institūcijām un viņa līdzdalību lēmumu pieņemšanas procesā.

Lai nodrošinātu bērna viedokļa kvalitatīvu un kontekstuālu izvērtēšanu, īpaši gadījumos, kad viena un tā paša bērna aizgādības tiesības vecākiem tiek pārtrauktas atkārtoti, jāpievērš uzmanība vairākiem aspektiem.

Noskaidrojot bērna viedokli jautājumos par aizgādības tiesību iespējamu atjaunošanu, būtiski ir ņemt vērā ne tikai bērna pausto, bet arī viņa vecumu, briedumu, attīstības līmeni, speciālās vajadzības un iepriekšējo pieredzi ārpusģimenes aprūpē. Īpaša uzmanība pievēršama gadījumiem, kad bērns jau vairākkārt ticis šķirts no ģimenes, jo atkārtota pieredze var ietekmēt bērna uztveri, drošības izjūtu un viedokļa veidošanos.

Bērna viedokļa noskaidrošanai jānotiek bērnam drošā un neitrālā vidē, pēc iespējas bez vecāku vai citu aprūpētāju klātbūtnes, vienlaikus nodrošinot, ka bērns saprot sarunas mērķi un nozīmi. Sarunas apstākļi un iesaistītās personas var būtiski ietekmēt bērna spēju brīvi paust savu viedokli, tādēļ tie ir jāņem vērā, izvērtējot iegūto informāciju.

Sarunas laikā ieteicams pievērst uzmanību bērna emocionālajam stāvoklim, tostarp trauksmes, noslēgtības vai pretrunīgu emociju izpausmēm, jo tās var norādīt uz iekšēju spriedzi, lojalitātes konfliktu vai bailēm no iespējamām sekām. Bērna paustais viedoklis jāanalizē kopsakarā ar viņa izjūtu par drošību, attieksmi pret iepriekšējo šķiršanu no ģimenes, kā arī cerībām un bažām saistībā ar iespējamu aizgādības tiesību atjaunošanu.

Izvērtējot bērna viedokli, jāanalizē, vai tas veidojies spontāni un autentiski, vai arī pastāv pazīmes, kas liecina par pieaugušo ietekmi, piemēram, bērnam neraksturīgu formulējumu atkārtošana vai izteikta vēlme pielāgoties pieaugušo gaidām. Tāpat jāņem vērā iespējamās lojalitātes konflikta pazīmes un bērna bailes, ka viņa viedokļa paušana var radīt negatīvas sekas.

Bērna teiktais nav vērtējams izolēti, bet salīdzināms ar citu speciālistu un informācijas avotu datiem, tostarp sociālā dienesta informāciju, dzīves apstākļu izvērtējumu un aprūpētāju novērojumiem. Pretrunu gadījumā būtiski ir analizēt to iespējamos cēloņus, nevis automātiski apšaubīt bērna paustā ticamību.

Noslēgumā lēmumu pieņēmējiem ir jāvērtē, kādā apjomā bērna viedoklis ņemams vērā, ievērojot bērna labākās intereses, drošību un attīstības vajadzības. Bērna viedoklis pats par sevi nedrīkst kļūt par vienīgo pamatu lēmumam, taču tā nepietiekama vai formāla izvērtēšana var palielināt risku atkārtotai bērna šķiršanai no ģimenes un bērna traumatizācijai. Šāda līdzsvarota pieeja vienlaikus nodrošina bērna tiesību uz līdzdalību ievērošanu un viņa aizsardzību.

Papildus informācija par bērna uzskatu respektēšanu un viedokļa noskaidrošanu skatāma Rokasgrāmatā bāriņtiesām, 1. sējuma 1.4. apakšnodaļā – "Bērna uzskatu respektēšana" un Rokasgrāmatā bāriņtiesām, 2. sējuma 2.2. apakšnodaļā ''Bērna viedokļa noskaidrošana dzīves apstākļu pārbaudes laikā''[25].

[25] https://www.bac.gov.lv/lv/rokasgramata-barintiesam

Secinājumi

Apkopotie statistikas dati un kvalitatīvā analīze par gadījumiem, kuros vecākiem atkārtoti tiek pārtrauktas viena un tā paša bērna aizgādības tiesības, rāda, ka atkārtota aizgādības tiesību pārtraukšana parasti saistīta ar ilgstošām un kompleksām ģimenes situācijām, kuru risināšana prasa laiku un vairāku institūciju iesaisti.

Statistiskie dati liecina, ka laika posmi starp aizgādības tiesību atjaunošanu un atkārtotu pārtraukšanu ir dažādi – no salīdzinoši īsiem līdz vairākiem gadiem kas norāda uz to, ka ģimenes situācijas dinamika un bērna vajadzības laika gaitā var mainīties. Vienlaikus dati rāda, ka visbiežāk atkārtoti no ģimenes tiek šķirti bērni vecumā no 4 līdz 12 gadiem, kas atbilst kopējai valstī novērojamajai tendencei aizgādības tiesību pārtraukšanas gadījumos.

Kvalitatīvā analīze liecina, ka sociālie dienesti lielākoties ir identificējuši riska faktorus un piedāvājuši ģimenēm atbilstošus atbalsta pasākumus. Tomēr atkārtotu aizgādības tiesību pārtraukšanas gadījumi parāda, ka vecāku iesaistes intensitāte un pakalpojumu faktiskā izmantošana laika gaitā var mainīties, īpaši pēc bērna atgriešanās ģimenē. Tas uzsver nepieciešamību skatīt sociālo darbu ar ģimeni kā ilgtermiņa procesu, kurā būtiska nozīme ir pēctecībai un regulārai situācijas izvērtēšanai.

Analīze arī apliecina, ka bāriņtiesas lēmumu pieņemšanā būtiska loma ir sociālā dienesta sniegtajai informācijai un tās sasaistīšanai ar citiem pieejamajiem datiem. Lēmumu pieņemšanai nozīmīga ir ne tikai informācija par pakalpojumu piešķiršanu, bet arī par vecāku sadarbības raksturu, motivācijas dinamiku, pakalpojumu faktisko izmantošanu un situācijas attīstību ilgākā laika posmā.

Vienlaikus atkārtotu aizgādības tiesību pārtraukšanas gadījumi aktualizē bērna viedokļa nozīmi un tā profesionālas izvērtēšanas lomu. Analīze rāda, ka bērna viedokļa noskaidrošana ir neatņemama bērna labāko interešu izvērtēšanas sastāvdaļa, savukārt tā interpretācija prasa profesionālu pieeju, ņemot vērā bērna vecumu, attīstības līmeni, emocionālo stāvokli un iepriekšējo pieredzi. Bērna paustais viedoklis ir vērtējams kopsakarā ar citu speciālistu sniegto informāciju un kopējo situācijas kontekstu, lai tas sniegtu pilnvērtīgu ieguldījumu lēmuma pieņemšanā.

Saņemtās informācijas par atkārtotu bērna aizgādības tiesību pārtraukšanu analīze rāda, ka lēmumu pieņemšanas procesu būtiski ietekmē sociālā dienesta un bāriņtiesas savstarpējā mijiedarbība. Bērna drošības un labklājības nodrošināšana šajās situācijās ir cieši saistīta ar sadarbības nepārtrauktību, informācijas apriti un bērna viedokļa pienācīgu izvērtēšanu. Tādējādi

bērna labāko interešu īstenošana praksē ir saistīta ar koordinētu un savstarpēji papildinošu institūciju darbu, kas ietver:

1) pietiekami detalizētas un pārbaudāmas informācijas apkopošanu par ģimenes situāciju, vecāku iesaistes raksturu un pakalpojumu izmantošanas gaitu;
2) bērna viedokļa noskaidrošanu un kontekstuālu izvērtēšanu, ņemot vērā bērna drošību, emocionālo stāvokli un attīstības vajadzības;
3) sociālā darba un uzraudzības plānošanu kā ilgtermiņa procesu, īpaši ģimenēs ar atkarību vai citām ilgstošām grūtībām.

Kopumā gan statistiskā, gan kvalitatīvā analīze rāda, ka atkārtotas aizgādības tiesību pārtraukšanas gadījumi atspoguļo daudzdimensionālu procesu, kurā savstarpēji mijiedarbojas ģimenes situācijas attīstība, atbalsta pasākumu izmantošana, institucionālā sadarbība un bērna individuālās vajadzības.